

SEBEI RYM*

AZ EU TAGÁLLAMAINAK KAPCSOLATÉPÍTÉSE LÍBIÁVAL AZ EMBARGÓ RÉSZLEGES FELOLDÁSÁTÓL NAPJAINKIG

Tunézia és Líbia utóbbi közel negyven éves közös történeti múltját egyformán jellemzik mélypontok és kimagasló sikerek. Történelmi léptékkal mérve nem tekinthető távolinak, amikor KADHAFI ezredes Tunéziát nemes egyszerűséggel országa egy tartományaként aposztrofálta, de megesett, hogy hadseregét is felvonultatta a közös határokon.

A két ország kapcsolataiban különösen az utóbbi tizenhét év során mélyreható változások következtek be, ezekben a pozitív fejleményekben meghatározó szerepet játszott a Líbia elleni embargó hatásmechanizmusa, Tunézia közvetítő szerepe, illetve Tunézia eredményes gazdasági offenzívája a líbiai piac irányában, amely különösen az embargó részleges feloldását követően teljesedett ki. Tunézia nem kizárólag a Lockerbie-ügy rendezése terén közvetített, igyekezett és igyekszik napjainkban is felhasználni uniós kapcsolatrendszerét Líbia és az EU együttműködésének folyamatos bővítése érdekében. Líbia és az EU, valamint az angolszász relációk közötti normalizálás egyértelműen jótékony hatást gyakorol a líbiai-tunéziai gazdasági kapcsolatok folyamatos bővülésére. Tunézia egy stabil, a nemzetközi közösségbe illeszkedő, és fejlődő Líbiában lenne érdekelt, különösen, mivel fejlődésének egyik haszonélvezője a tunéziai gazdaság lenne.

Munkámban az EU tagállamainak kapcsolatépítését igyekeztem bemutatni Líbiával az embargó részleges feloldásától napjainkig. Továbbá kitértem Líbia külpolitikájának néhány jellemzőire, az uniós reláció normalizálására, gazdasági helyzetére, valamint a Maghreb térség viszonyára az EU-val.

I. AZ EU-VAL FOLYTATOTT POLITIKAI ÉS DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK

I.1. Az EU és a Maghreb politikai kapcsolatai

I.1.1. A térség főbb jellemzői

Közös nyelvi, vallási és kulturális gyökereik mellett a térség arab országait nagyfokú heterogenitás jellemzi politikai-társadalmi berendezkedésük, gazdasági fejlettségi szintjük, a demokrácia és a társadalmi egyenlőség, a tudás- és életszínvonal és a piacgazdaság elemeinek érvényesülése terén. Hasonlóan eltérő az iszlám funda-

* A BGF KKKF 2007-ben gazdaságdiplomácia és nemzetközi menedzsment szakon, EU szakirányon végzett hallgatója. A cikk szakdolgozata átdolgozott változata. Témavezetői: dr. Ferkelt Balázs tudományos rektorhelyettes, tanszékvezető főiskolai docens, és Pántos György rk. követ (Nagykövetség, Tunézia).

mentalizmus országonkénti jelenléte és támogatottsága. Eltérések mutatkoznak a nemzetközi erőközpontokhoz való viszonyukat illetően.

I.1.2. A barcelonai folyamat

Az 1995-ben, Barcelonában, az ún. Barcelonai Deklarációval az Unió partnerségi kezdeményezést terjesztett elő 12 mediterrán országgal (Marokkó, Algéria, Tunézia, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Szíria, Törökország, Ciprus, Málta és a Palesztin Nemzeti Hatóság, valamint megfigyelőként Líbia és Mauritánia). A kezdeményezés fő célja, hogy 2010-re megvalósuljon a világ legnagyobb szabadkereskedelmi piaca.

Finanszírozási eszközei a MEDA program, az Európai Beruházási Bank hitelei és a regionális finanszírozási együttműködés.

Az együttműködés három egymást kölcsönösen kiegészítő pillérre épül:

- 1) A politikai és biztonsági partnerség alapvető célja a béke és stabilitás zónájának megteremtése.
- 2) Kiemelt helyen szerepel a partnerségben a terrorizmus elleni küzdelem, az emberi jogok védelme és a demokrácia.
- 3) A szociális, kulturális és humán területeken kirajzolódó partnerség keretében három fő program működik: a kulturális örökség védelme, az audiovizuális szektorok együttműködése, ifjúságpolitika (pl. csereprogramok). Kitér a felsőoktatásra, a média és a technológia területére is.¹

A gazdasági és pénzügyi partnerség célkitűzése, hogy 2010-re megvalósuljon az euro-mediterrán közös gazdasági térség.

I.1.3. Az Arab Maghreb Unió² (AMU)

A Maghreb-közi integráció gyors ütemű megteremtéséhez hiányoznak a gazdasági feltételek. A térségen belüli gazdasági komplementaritás alacsony fokú, a Maghreb-országok egymás közötti infrastruktúrája és kommunikációs rendszere fejletlen, s nem állnak rendelkezésre elegendő belső források a regionális együttműködés finanszírozására sem.

A Maghreb-gondolat inkább a politikai retorika szintjén jelent és jelenik meg. Az „egységtörekvésekre” való folyamatos hivatkozás ellenére a térség országai közötti feszültségek és határviták (nyugat-szaharai konfliktus, Marokkó és Algéria befolyási küzdelme, Líbia szeszélyesen változó politikája stb.) egészen a '80-as évek végéig nem tették lehetővé egy együttműködési és konzultációs struktúra kiépítésének elkezdését.

A szervezet tényleges megalakítására és az AMU alapító szerződésének elfogadására az 1989 februárjában Marrakesben tartott csúcstalálkozó során került sor.

Az AMU érdemi működését hosszú ideig akadályozta a régió földrajzi közép-pontjában lévő Algéria átfogó politikai válsága. A szervezet intézményeinek tevékenységét formai elemekre degradálta Algír és Rabat viszonyának ismétlődő elmérgesedése, amelynek következtében Marokkó 1995. decemberében hivatalosan is kérte az AMU intézményei tevékenységének befagyasztását. BOUTEFLIKA elnökké történt megválasztása (1999) után bizonyos enyhülés következett be a marokkói-algériai kapcsolatokban, aminek köszönhetően 1999. május 17-18-án sor kerülhetett Algírban az AMU Állandó Bizottsága 35. ülészakára. Ezt követően II. HASSZÁN

¹ Glied 2007. 3-7.

² AMU tagállamai: Algéria, Líbia, Marokkó, Mauritánia és Tunézia.

júliusi temetésén BOUTEFLIKA reménykeltő megbeszélést folytatott VI. MOHAMED új uralkodóval.¹

Az EU-Mediterrán együttműködés, így Európa biztonsága és az Új Szomszédság-politika (Tágabb Európa) szempontjából hátráltató tényező a marokkói-algériai viszonyban meglévő alapvető ellentét, amely a Maghreb Unió működésképtelenségének oka is egyben.²

Líbiának a Maghreb Unió iránt mutatott korábbi érdektelenségén változtatott, hogy KADHAFI a Maghreb Uniót hasznos eszköznek tekintti európai kapcsolatrendszerének további fejlesztésére.

I.1.4. Euro-mediterrán folyamatok

Líbia folyamatosan dolgozott európai kapcsolatrendszerének aktivizálásán és konszolidálásán, ebben gazdasági megfontolások mellett nem kevés szerep jutott az ország nemzetközi elszigeteltségének felszámolására tett erőfeszítéseknek. Líbia továbbra szeretne volna felhasználni az EU tagállamokhoz fűződő egyre szorosabb kapcsolatokat az ENSZ szankciók mielőbbi teljes feloldásának elérése, az ország és személyesen KADHAFI nemzetközi presztízsének emelése érdekében. Ugyanakkor Líbia:

- továbbra is elvetette – Izrael jelenléte kapcsán – a barcelonai folyamat egészét, a globális együttműködést,
- aktívan részt vállalt azonban a szűkebb regionális együttműködésben, az 5+5 párbeszéd keretein belül, amit szeretne idővel Ciprus és Egyiptom bevonásával 6+6 folyamattá bővíteni,
- KADHAFI arra törekedett (ez napjainkban is változatlan), hogy az Afrikai Unió³ (AU) -n belüli pozícióit felhasználva az euro-afrikai párbeszéd intézményesítésében játsszon kulcsszerepet.⁴

I.2. Az EU-líbiai kapcsolatépítés politikai háttere, alapjai

Az EU rövid távon megvalósítandó politikai célkitűzései a líbiai relációban (2000-2003):

- elérni Líbia teljes együttműködését az illegális migráció elleni küzdelemben,
- (az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának elnöki tisztét betöltő) Líbiát rábírní az emberi jogok tiszteletben tartására,
- biztosítani Líbia együttműködését a nemzetközi terrorizmus elleni közös fellépés terén,

¹ Lengyel 2006. 193-201.

² http://uma.leguide.ma/admin_files/politique%20europeenne%20%20de%20voisinage.pdf
2007. 10. 27. 09:50

³ AU tagállamai: Algéria, Angola, Benin, Bissau-Guinea, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Comore-szigetek, Csád, Dél-afrikai Köztársaság, Dzsibuti, Egyenlítői-Guinea, Egyiptom, Elefántcsontpart, Eritrea, Etiópia, Gabon, Gambia, Ghána, Guinea, Kamerun, Kenya, Kongói Köztársaság, Kongói Demokratikus Köztársaság, Közép-afrikai Köztársaság, Lesotho, Libéria, Líbia, Madagaszkár, Malawi, Mali, Mauritánia, Mauritius, Mozambik, Namíbia, Niger, Nigéria, Nyugat-Szahara, Ruanda, São Tomé és Príncipe, Seychelle-szigetek, Sierra Leone, Szenegál, Szómália, Szudán, Szváziföld, Tanzánia, Togo, Tunézia, Uganda, Zambia, Zimbabwe, Zöld-Foki Köztársaság.

⁴ A barcelonai folyamatként megindított euro-mediterrán párbeszéd az utóbbi évek során a gyakorlatban inkább euro-Maghreb együttműködésre szűkült, pontosabban ebben a régióban tudott valós eredményeket felmutatni

- elérni Líbia – ellenőrizhető – lemondását a tömegpusztító fegyverzetek birtoklásáról/kifejlesztéséről.
Távlati célok:
- Líbia bevonása egy regionális biztonsági rendszerbe,
- további pozitív gyakorlati lépések esetén az EU közben járhat a Líbia elleni szankciók teljes feloldása érdekében.¹

Az EU várhatóan politikai téren igyekszik nyomást gyakorolni Líbiára a nyitási politika folyamatosságának biztosítása és további pozitív változások elérése érdekében. A nyomásgyakorlással párhuzamosan a líbiai politika változásainak és együttműködési készségének függvényében az EU bizonyos, Líbia/KADHAFI számára előnyökkel járó lépések megtételétől sem zárkózna el. Az EU tagállamok és Líbia bilaterális kapcsolatait néhány közösen kidolgozott értékelés és elképzelés ellenére valószínűsíthetően az egyes tagországok egyéni gazdasági érdekei alakítják a jövőben is.²

1.2.1. Terrorizmus elleni harc, a tömegpusztító fegyverek kérdése

Líbia aláírója a létező tizenkét, a terrorizmus ellen irányuló nemzetközi szerződésnek és konvenciónak, ezeket a megállapodásokat az ország az 1970-es évektől folyamatosan ratifikálta, viszont a gyakorlatban csak az 1990-es évek második felétől beszélhetünk ezek részbeni betartásáról.

A Lockerbie-ügy kapcsán életbe léptetett megszorító intézkedések, a Szovjetunió széthullása nyomán Líbia magatartása a nemzetközi terrorizmust illetően folyamatos, pozitív irányú evolúción ment keresztül.

Az 1990-es évektől fokozatosan megszűnt a „nemzeti felszabadító mozgalmaknak” aposztrófált szélsőséges fegyveres szervezetek támogatása, líbiai kiképzőbázisokat felszámoltak. Ennek egyik első jeleként volt értékelhető ABU NIDAL kiutasítása, majd a militáns – részben ARAFATTAL is szemben álló – palesztin csoportok líbiai jelenlétének felszámolása.

A rezsimre veszélyes iszlám politikai és fegyveres ellenzéki csoportokkal szemben KADHAFI keményen lépett fel, a fegyveres ellenzékkel kemény harcokban számolt le. Ennek markáns jele volt szakítása OSZAMA BIN LADENNEL, akit elsőként minősített nemkívánatos személlyé. Fegyveres iszlám csoportok merényletet kíséreltek meg a líbiai vezető ellen is.

KADHAFI az arab vezetők közül elsőként sietett elítélni a 2001-es USA elleni terrortámadásokat, ezt követően gyakorlati együttműködés jött létre líbiai és angol-szász titkosszolgálatok között (a megoldatlan Lockerbie-ügy és a Líbia ellen folyamatosan hangoztatott USA vádak ellenére), amelynek során a Nemzetközi Kadhafi Alapítványon és egyéb szálakon keresztül az afganisztáni és egyéb regionális tapasztalatokkal rendelkező Líbia igen hasznos információkkal segítette az USA terrorizmus ellenes fellépését.³

¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0352:FIN:HU:HTML> 2007. 05. 13 18:40

² A Líbia megítélésében az EU más tagállamaitól több ponton kirívóan eltérő olasz álláspontot a két ország „történelmi kapcsolatain” kívül elsősorban az igen szoros líbiai-olasz gazdasági együttműködés, Olaszország szinte egyoldalú líbiai energiafüggősége, valamint a Líbiából kiinduló migrációs hullámokból adódó problémái motiválják.

³ http://www.terrorisme.net/p/article_49.shtml 2007. 10. 27. 17:50

A terrorizmus elleni nemzetközi harc jegyében – és a nemzetközi elszigeteltség oldására irányuló erőfeszítések sikere érdekében – a líbiai szolgálatok aktívan együttműködnek az EU tagállamok hasonló szervezeteivel, egy sor EU tagállam rendelkezik a líbiai relációban belügyi együttműködéssel, nem egy állam kiképzési programokkal is segíti a líbiai terrorista ellenes egységek hatékonyságának növelését. Az 5+5 párbeszédbe illesztve és e kereteken felül az EU déli tagállamai különösen aktívak ezen a téren hátszországuk és belső stabilitásuk megóvását szem előtt tartva.

Az EU a terrorizmus elleni harc terén további együttműködést, a meglévő formák kiszélesítését tartja szükségesnek. Líbiától az erőfeszítések folyamatosságát és azok hatékonyságának növelését várja el. Ezen kívül elengedhetetlennek tartja, hogy Líbia további tisztázó és a jelenséghez való viszonyát egyértelműsítő gyakorlati lépéseket tegyen. A líbiai retorikában még mindig gyakran megfigyelhető – a pozitív gyakorlati lépések ellenére – a nemzetközi terrorizmus és a „nemzeti felszabadító mozgalmak” közötti átfedés. Az EU tagállamai törekedni fognak arra, hogy az iraki válság nyomán várhatóan kialakuló új körülmények ne vessék vissza a jelzett együttműködési formákat.¹

I.2.2. Tömegpusztító fegyverek kérdése

Ebben a témakörben a jelentés végső formába öntése során több órás éles vita alakult ki az igen kemény megfogalmazást javasoló brit, valamint a Líbia tömegpusztító fegyverzetek kifejlesztésére/birtoklására irányuló törekvéseivel kapcsolatos vádakát „irreálisnak tekintő”² olasz megközelítés kapcsán. Végül kompromisszumos francia javaslatra a jelentés úgy fogalmazott, hogy Líbia ambíciói e területen reálisnak tekinthetők.

Ismeretes, hogy a 2002-ben lezajlott brit–líbiai magas szintű tárgyalások során (O'BRIAN-misszió) brit részről határozott lépéseket követeltek a tömegpusztító fegyverzetek birtoklásáról történő végleges lemondás terén. USA-beli, brit és részben francia értékelés szerint ezekre mindmáig nem került sor. Líbia csak erős angolszász nyomásra küldte el képviselőjét a Hágában megrendezett, a ballisztikus hordozóeszközök elterjedését megakadályozni hivatott magatartási kódex kidolgozását célzó konferenciára, a vegyi és biológiai fegyver-programok kérdése máig sem tisztázott.

Líbia szigorúan „saját” lehetőségei a tárgyalt területen ugyanakkor korlátozottak és meglehetősen „teoretikusak” voltak. Megjegyzést érdemel, hogy Líbia – saját szakemberek és infrastruktúra híján – előszeretettel szállt be „csendestársként” más államok fegyverkezési programjaiba. Ugyancsak említést kell tenni arról, hogy nem egy esetben finanszírozza „baráti államok” beszerzéseit.

I.2.3. Illegális migráció

¹ Kadhafi sikeresen használta fel a terrorizmus elleni harcot a politikai iszlám és világi ellenzékkel szembeni erőteljes – a túlkapásokat mindennapi gyakorlattá tévő – fellépésének utólagos, illetve folyamatos igazolására. Ugyanakkor említést érdemel, hogy az iraki válság alakulásával, valamint Líbiának az ENSZ Emberi Jogi Bizottságában betöltött elnöki tisztét ért bírálatokkal párhuzamosan Kadhafi egy sor, a közelmúltban szabadon bocsátott politikai elítéltet részesített anyagi kártérítésben.

² Minden érintett fél tisztában volt azzal, hogy Kadhafi WMD-projektekkel folytat, általában a helyszínek is ismertek voltak – az olasz pozíciókat az ország különleges gazdasági és politikai érdekei motiválták (energia-ellátás, illegális migráció kezelése stb.).

Líbia – lehetőségeinek korlátaira hivatkozva – a gyakorlatban nem sokat tesz annak érdekében, hogy gátat szabjon az észak-afrikai és szubszaharai régióból az országon keresztül Európa, döntően Olaszország felé irányuló menekülthullámnak.

Líbia Olaszországtól kért hivatalos formában segítséget a menekülthullám megfékezéséhez szükségesnek ítélt korszerű haditechnika szállítására, illetve kiképzésre vonatkozóan, a technika beszerzése érdekében lépett fel az 5+5 párbeszéd keretein belül is, kiegészítve érveit a terrorizmus elleni harc hatékonyságának fokozására irányuló erőfeszítéseivel.

Olasz részről hajlamosak voltak már akkor – az EU fegyverembargó érvényességének időszakában – pozitívan elbírálni a líbiai kérést, viszont ennek útjában állt a brit, francia és német határozott elutasítás. A katonai szállítások helyett az EU politikai együttműködést ajánlott, illetve szeretne volna elérni, hogy Líbia meglévő eszközeit használja ki maximálisan. Líbia passzivitása annál is inkább szembetűnő volt, mivel széles körben ismerték az illegális migráció csomópontjait, az embercsempész-hálózatok módszereit és tevékenységi körüket jól feltérképezték.

Az EU tagállamok szerint a migrációs kérdést Líbia zsarolásként és nyomásgyakorlásként kívánta felhasználni, aminek legfőbb célja az ENSZ és az EU még érvényes szankcióinak megtörése volt.¹

I.2.4. A bolgár egészségügyi kérdéssel megkezdett alkudozás eredményei

KADHAFI ezredes 1999-ben egy ellen-Lockerbie beindításával igyekezett pozícióit erősíteni. Ez magára a Lockerbie-ügy kimenetelére nem volt hatással. KADHAFI akkoriban a bolgár egészségügyi letartóztatásával kettős célt akart elérni

- egyrészt saját alkupozícióit erősíteni a Lockerbie-ügyben
- másrészt a rezsim felelősségét elkendőzni a tömeges AIDS-fertőzés ügyében.

A fentieket erősíti, hogy az ún. orvosper során a Lockerbie alkufolyamatban líbiai részről többek között felmerült az amerikai „megrendelés” és a CIA érintettsége is.

Ugyancsak alá kell húzni, hogy az országban az egészségügyi ellátás ekkorra összeomlott, az állami intézményekből minden mozdíthatót eltüntettek – az eszközök a magánintézményekben bukkantak fel, Líbiába teljesen ellenőrizetlenül áramlottak be egészségügyi eszközök, gyógyszerek és vérkészítmények, az egyszer használatos tűk csak nevükben hordozták rendeltetésüket. A helyzet tovább romlott azzal, hogy KADHAFI megnyitotta a határokat a szubszaharai gazdasági menekültek előtt – az AU létrehozásának jegyében. Benghaziban már 2000 szeptemberében programokra került sor a bevándorlók ellen. Az egészségügy siralmas helyzetéből a rezsim bennfentesei profitáltak. A rendszer és a KADHAFI-klán felelőssége egyértelmű – ennek beismerése azonban akár a klán hatalmának bukását is okozhatta volna. Több alkalommal szóltak az ország keleti régiójának egyértelműen KADHAFI-ellenes beállítottságáról, ami nem egy esetben iszlámista szélsőséges jellegű aktivitásban manifesztálódott.

A Lockerbie-ügy 2003-ban lezárult, röviddel ezt követően KADHAFI lemondott WMD (tömegpusztító fegyverek) projektjeiről (utólag valószínűsíthető, hogy ezeket is – ambíciói mellett – a nemzetközi közösségbe való visszafogadása érdekében, alkupozícióinak erősítésére használta). A bolgár személyzet ügye azonban maradt. A jelek azt mutatják, hogy az ezredes jól számított – a kérdés végső adu ászként bejött a Nyugattal folytatott játszmában. Természetesen ehhez kellett a jelenlegi és

¹ <http://www.migrationinformation.org/Feature/print.cfm?ID=578> 2007. 10. 27. 19:00

az általános regionális folyamatok degradálódása, nem utolsósorban az iráni nukleáris válság, illetve Irán befolyásának növekedése az arab/muszlim térségben, továbbá KADHAFI nem éppen tiszta eszközökkel Afrikában kiépített pozíciói.

Már a Lockerbie-ügy lezárása, még inkább a WMD projektekről való lemondás meghozta a maga hasznát. KADHAFINAK sikerült meghívatnia magát Brüsszelbe, 2004 tavaszán BLAIR látogatott Tripoliba, 2004 végén CHIRAC utazott népes küldöttséggel (a francia high-tech ipart és fegyvergyártást képviselő üzletemberek kíséretében) a líbiai fővárosba, Nagy-Britannia katonai együttműködésről tárgyal, Líbiát kulcs-országnak minősíti a régió stabilitásának biztosítása terén, az USA nagykövetet jelöl Tripoliba stb.

Természetesen Olaszországgal a kapcsolatok a zökkenők ellenére folyamatosak és kiválóak voltak korábban is. Ugyancsak meg kell jegyeznünk, hogy kvázi „féllegálisan” az európai gazdasági behatolás még az embargós időszakban megkezdődött.

KADHAFI felemás afrikai politizálása és visszatetsző retorikája mellett az illegális migráció terén többé-kevésbé együttműködött az EU-val, a terrorizmus elleni küzdelemben ez az együttműködés az EU-val és az USA-val is kiválóan bizonyult.

A fentiek ellenére KADHAFI nem tartotta elégségesnek a külpolitikai fordulatért kapott „ellenszolgáltatást”. Líbia még mindig csak többé-kevésbé elfogadottnak számított, a gesztusokat nem mindig kísérték konkrétumok, vagy legalábbis nem az ezredes ambícióit kielégítő módon. A végjátékhoz jól jött a bolgár ápolónők ügye, amit KADHAFI minden skrupulus nélkül használt fel egy kedvező alku reményében. Természetesen az országot és a körülményeket ismerők jól tudták, hogy a halálbüntetés végrehajtására nem kerül sor. A líbiai cél egyértelműen az országnak tett engedmények kiharcolása, illetve KADHAFI ezredes ambícióinak kielégítése, az ezredes hadsereg korszerűsítési terveihez az európai hozzájárulás megszerzése, illetve a líbiaiak számára annak bizonyítása volt, hogy a Lockerbie-pénzből valamennyit sikerül visszaszerzeni, az ezredes megfelelő külső presztízzsel rendelkezik, Európa általános és az EU tagállamok bilaterális alapokon hozzájárulnak az ország modernizálásához, az USA a kapcsolatok teljes normalizálását be fogja fejezni. Mindez sokszorosan megtérülő haszon az ország számára, nem utolsósorban a fertőzött gyermekek hozzátartozói is megkapják a „vérdíjat” (a rezsim felelőssége lekerül a napirendről).

I.2.5. 2007 – újabb líbiai sikerek az uniós kapcsolatrendszerben, elsősorban a brit és a francia relációban

Eredmények a brit relációban

Az utóbbi három év során Nagy-Britannia számára Líbia a regionális stabilitást biztosító és a terrorizmus elleni küzdelem szempontjából kulcsszövetségessé vált. Nagy-Britannia – különösen a bolgár egészségügyi perének pozitív elmozdulását követően – a legutóbbi BLAIR-látogatás során aláírt szerződések realizálásának felgyorsítására törekedett. Ez összefügg azzal is, hogy az USA nagykövetségi szintre kívánja emelni a diplomáciai kapcsolatokat, a líbiai relációt ugyancsak kiemeltként akarja kezelni.

TONY BLAIR akkori brit miniszterelnök 2007 júniusában Tripoliban folytatott tárgyalásainak továbbviteleként, illetve az akkor aláírt szerződések realizálása céljából

Líbiába látogatott KIM HOWELLS¹, észak-afrikai ügyekkel megbízott brit külügyi államtitkár.

BLAIR – egy 2002 augusztusában, O'BRIAN külügyi államminiszter tárgyalásaival intenzívvé vált közeledési folyamat betetőzéseként – egyik utolsó, miniszterelnökként folytatott tárgyalássorozata során Tripoliban katonai/fegyverszállítási, kiadatási egyezményt írt alá, és 900 millió USD volumenű megállapodás született a BP líbiai gázkitermeléséről.

Brit értékelés szerint Líbia folyamatosan halad a pozitív változások útján, mindez arra ösztönzi Londont, hogy tovább gyorsítsa a közeledési folyamatot, összhangban az ország teljes visszatéréssel a nemzetközi közösségbe. HOWELLS célja volt, hogy a bilaterális politikai kapcsolatok további elmélyítése mellett elősegítette a BLAIR által aláírt egyezmények mielőbbi konkretizálását.²

Nagy-Britannia az USA-nál lényegesen „rugalmasabb”, taktikusabb módon kezelte a Lockerbie-ügy végjátékától a líbiai relációt – nem kizárt, hogy London tette meg azt, amire Washingtonnak egyszerűen objektív okok miatt nem volt módja. Nagy-Britannia gyakorlatilag 1999-től jelezte érdeklődését a katonai együttműködés egyes területei iránt, 2001-től Líbia egyik fontos szövetségesévé vált a terrorizmus elleni küzdelemben. Londonban – geo-stratégiai fekvésénél és történelmi hagyományoknál fogva – Líbiát kulcstényezőnek tekintik a térség stabilitásának fenntartása terén. Különösen dinamikusan fejlődnek a kapcsolatok Líbiának a WMD projektekről való lemondását követően (l. BLAIR első líbiai tárgyalásai 2004 márciusában).³

London vélhetően tisztában van azzal, hogy a rezsim – jelenlegi formájában – megreformálhatatlan. Ugyanakkor a realpolitika, továbbá az energiapiac igényei alapján a stabilitás fenntartását, a kapcsolatok szorosabbra fűzését tartja célravezetőnek.

SARKOZY francia elnök Líbiában, nukleáris és katonai együttműködés a bolgár orvosper lezárását követően

Franciaország szándéknyilatkozatot/memorandumot írt alá Líbiával atomerőmű szállítására vonatkozóan, ugyancsak szerződéseket írtak alá a katonai együttműködés bővítéséről, haditechnikai szállításokról védelmi ipari együttműködésről.⁴ SARKOZY francia elnök szerint az atomerőmű leszállítása jelzés értékű lehet – ellenőrzött körülmények között az arab régió államainak joga van a nukleáris energia békés hasznosításához, ez egyébként az elnök szerint egyértelmű üzenet Teherán irányában is. A francia elnök a kedvező körülményeket kihasználva folytatni kívánta elődje 2004 végén megkezdett kapcsolatépítését.

Csakis a kívülállókát lephette meg, hogy SARKOZY francia elnök viharos gyorsasággal aktiválta magát a líbiai orientációban, a bolgár egészségügyi problémájának megoldásában. Párizs a relációban lényeges hátrányba került európai és részben tengeren túli vetélytársaival szemben is. Jellemző momentum, hogy Líbia gaz-

¹ Libya News and Views, AFP 2007. 07. 10.

² http://www.jeuneafrique.com/pays/libye/article_depeche.asp?art_cle=AFPO5157visiteuqinno 2007. 08. 12. 11:40. Ekkor készült tárgyalásokra a bolgár egészségügyi kiadásáról a francia elnök felesége és Ferrero-Waldner EU biztos Tripoliban.

³ <http://www.mafhoum.com/press6/176P7.htm> 2007. 11. 07. 22:10

⁴ Elysée és a francia KÜM közleményei 2007. 07. 20-22.

dasági partnereinek sorában Franciaország csak az ötödik helyen áll – a líbiai behozatal tekintetében Tunézia is előzi.

Ezen érdemben az sem változtat, hogy francia energiaipari cégek, illetve a kőolaj-kitermelés infrastruktúrájában érintett vállalatok már hosszabb ideje jelen vannak a líbiai piacon.

Az áttörés első jelei 2004 végén mutatkoztak, CHIRAC líbiai tárgyalásai során. Ezt követően beszélhetünk valóban rendszeres és érdemi párbeszédéről. Ezek leginkább a katonai területre, haditechnikai szállításokra, egyéb infrastrukturális beruházásokra, továbbá a belügyi/titkosszolgálati együttműködést érintő kérdésekre fókuszáltak (SARKOZY 2006-ban belügyminiszterként járt az országban).

SARKOZY KADHAFIVAL folytatott tárgyalásainak eredményeként a két ország külügyminisztere szerződést írt alá nukleáris erőmű leszállításáról – ennek célja tengervíz sótalanítása lenne (a jelek szerint a Nagy Mesterséges Folyó – amellet, hogy a projekt egyéb katonai célokat is szolgált – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket). Az erőmű-ügyet már korábban napirendre vették a felek, hónapok óta folytak a tárgyalások – párhuzamosan a bolgár-ügy alakításával.¹

Ugyancsak aláírásra kerültek katonai tárgyú egyezmények, ezek pontosítására nem került sor, katonai együttműködés, védelmi ipari együttműködés szerepel a hivatalos közleményekben. Ugyanakkor a három éve folyamatos tárgyalások témaköre alapján nem nehéz a tartalomra következtetni. Francia közlés szerint a két ország katonai együttműködése a mediterrán térség stabilitásának és biztonságának megóvását szolgálja.

Nem elhanyagolható momentum, hogy a két ország külügyminisztere „globális partner-kapcsolatokra vonatkozó” egyezményt is ellátott kézjegyével, ahogy kulturális, és tudományos-technikai együttműködési megállapodás is született a megbeszélések végeztével.²

KADHAFI a jelenlegi regionális helyzetben felértékelődött, bár személyisége és ambíciói, rendszerének jellege nem sokat változtak. Manapság Líbia a jó példa a leszerelési kérdésekben, pl. Iránnal szemben, amit illik jutalmazni. Az ezredes és fia által tett „humanitárius gesztus” (bolgár ügy) egy hosszú és a KADHAFI-klán által jól kiszámított alkufolyamat végső, nem kevés hasznot hajtó lépése.

Olyan helyzet állt elő, amikor valamely módon a Nyugat minden meghatározó szereplőjének szüksége van KADHAFIRA, főleg Líbia stabilitására.³

SARKOZY líbiai nukleáris projektje – USA, német reakciók

Az USA teljes támogatásáról biztosítja SARKOZY Líbiához kapcsolódó nukleáris projektjeit. Németország fenntartásait hangoztatva meglehetősen éles hangon bírál, Berlin szerint a francia magatartás a proliferáció felé hat.

Washington az amerikai külügyminisztérium útján már július 26-án teljes támogatásáról biztosította SARKOZY francia elnök kezdeményezését, nukleáris technoló-

¹ <http://www.lesechos.fr/info/france/4607768.htm> 2007. 11. 08. 10:10

http://www.rfi.fr/actufr/articles/091/article_54428.asp 2007. 11. 08. 10:10

² http://www.senat.fr/international/collolibye2006/collolibye2006_mono.html 2007. 11. 05.

³ Rice amerikai külügyminiszter – a bolgár orvosok elleni per lezárását követően – jelezte, a közeljövőben feltétlenül Líbiába látogat, kiemelve a gazdasági kapcsolatokban rejlő lehetőségeket, illetve az amerikai vállalatok, befektetők kimondott érdeklődését az ország iránt. Bush elnök nagykövetet nevezett ki az USA korábbi damaszkuszi ügyvivőjének személyében Tripoliba – a kinevezés a kongresszus és a képviselőház jóváhagyására vár.

gia átadására vonatkozó egyetértési nyilatkozatot. Az USA szerint Franciaország biztosítani tudja, hogy az atom-projekt kizárólag polgári célokat szolgáljon, figyelemmel lesz a non-proliferációs szerződések betartására.

A fentiekől gyökeresen ellentétes reakciókat váltott ki SARKOZY líbiai tárgyalásainak eredménye Berlinben. A német külügyminiszter-helyettes, GERNOT ERLER (szociáldemokrata) éles kritikával illette a Tripoliban aláírt, nukleáris együttműködést előíró francia-líbiai dokumentumot. Véleménye szerint a projekt politikailag és biztonsági téren is problematikus, kifejezetten magában hordozza a proliferáció rizikóját.

Német rézről külön is sérelmesnek tartják, hogy Németország több konkrét javaslatot is letett az asztra Tripoliban a megújuló energiaforrások hasznosítására vonatkozóan, ezekre azonban érdemi reagálás nem történt. SARKOZY előzetesen nem konzultált Berlinnel, holott Németország is erősen érintett az ügyben: a Framatome utódcégeként létrejött Areva NP-ben (közös francia-német vállalkozás) a német Siemens jelentős, 34%-os érdekeltséggel bír. Az első reagálások alapján a német koalíciós pártok között teljes az egyetértés a francia-líbiai nukleáris szerződés megítélésében.¹

Az amerikai gyors támogatás alapján bizonyosra vehető, hogy SARKOZY Washingtonnal egyeztetve lépett (Líbia az USA-val is hosszabb ideje tárgyal nukleáris technológia átadásáról – kétséges, hogy egy ilyen szerződést Bush keresztül tudna-e vinni a törvényhozásban).

Ugyanakkor a német bírálát az egykor Európában meghatározó Párizs-Berlin tandem közötti újabb feszültségek jele volt.²

A francia elnök tárgyalásainak közvetlen follow-up-ja – francia-líbiai katonai együttműködés

Az EADS, az MBDA és a francia védelmi tárca egymást követő napokon, augusztus 2-án és 3-án jelentette be, illetve erősítette meg a Líbiával megkötött, eddig elsőként „hivatalosan is elismert” (európai) fegyverüzlet tényét. Az Elysée augusztus 3-án közzétett közleményében tagadta a bolgár orvosper kimenetele és az üzlet közötti összefüggéseket, Franciaországban az ellenzék belpolitikai célokra használta fel az ügyet, Európában is jelentős az üzlet visszhangja.

Augusztus 2-án jelentette be az EADS a Líbiával hivatalosan másfél éves, a gyakorlatban mintegy három éves tárgyalássorozatot követően megkötött első (?) jelentős fegyverüzlet tényét. A részletek ismeretese, Líbia Milan páncéltörő rakétákat vásárol a piacon ezen a területen világelső MBDA konszerntől, ezen kívül TETRA kommunikációs rendszereket kíván rendelni az EADS-tól. A bejelentéseket – a kísérőköörülmények hatására – zavarossá teszi, hogy szerződésről és szándéknyilatkozat aláírásáról egyformán beszélnek. Különösen a líbiai relációban óriási a különbség a kettő között. Érdemes egyébként az MBDA tulajdonosi körére figyelni: az EADS mellett a BAE Systems (brit), és Finmeccanica (olasz) cégek részesei a vállalatnak.

¹ AFP 2007. 07. 26.

² Alig három héttel ezt megelőzően részesítette éles kritikával ugyancsak a német külügy Sarkozy mediterrán Unióval kapcsolatos egyoldalú elképzeléseit, előre is tudatva, hogy a francia elnök nagyvonalú elképzeléseivel nem számíthat uniós pénzekre – ezzel gyakorlatilag már eleve halva született ötletnek minősítve a projektet.

Franciaországban belpolitikai üggyé vált az üzlet az ellenzék jóvoltából. Meglehetősen szemforgató módon a bolgár-ügy lezárásának ellentételezéseként felháborítónak minősítik az ügyletet. Az Elysée tagadja a szoros összefüggéseket, rámutatva az évek óta folyó tárgyalások egyáltalán nem titkolt tényére, ugyanakkor az üzletet a francia ipar sikereként értékeli. A francia védelmi tárca vezetője, HERVÉ MORIN rámutat arra is, hogy mindkét szerződés előzetesen, egy tárcaközi egyeztetést követően 2007 februárjában kapott elvben zöld utat.¹

Kár lenne teljességgel tagadni az összefüggéseket a bolgár egészségügyiek kienedése és a létrejött megállapodások között, ahogy az is tény, hogy brit, francia és amerikai részről is a továbblépés előfeltételeként említették az ügy lezárását. Franciaország 2004 óta tárgyal katonai együttműködésről Líbiával, az orosz hírszerzés a brit relációban első alkalommal 1999-ben jelzett konkrét érdeklődést a piac iránt megjelölve az irányokat – ez végül „be is jött” a BAE Systems révén (l. BLAIR legutóbbi tárgyalásait). Furcsa volt, hogy a francia és az európai sajtó egy része az első fegyverüzletről beszél a Líbia elleni EU-fegyverembargó feloldását követően.

KADHAFI ezredes párizsi állami látogatásához kötve Franciaország és Líbia tízmilliárd eurót meghaladó volumenű gazdasági csomagot írt alá, amely a líbiai polgári repülőgéppark felújításán kívül magában foglalja a nukleáris és katonai együttműködés/fegyverszállítások területeit. A líbiai vezető franciaországi tárgyalásai által keltett belpolitikai viharokkal a jelen anyagban nem foglalkozunk. KADHAFI ezredes franciaországi tárgyalásai első napján több mint tíz gazdasági témájú szerződés aláírására került sor, amelyek volumene meghaladja a tízmilliárd eurót.

A szerződések közül kiemelkedik a 21 Airbus megrendelésére vonatkozó megállapodás, amely a teljes líbiai polgári repülőgéppark megújítását célozza (az Airbussal 2002 óta folytak egyre konkrétabb tárgyalások, ezek a repülőgépek leszállítása mellett a karbantartó-bázis kiépítését és a pilóták kiképzését is magukban foglalták). A leszállítandó gépek között szerepel 4 db A-350-es, 4 db A-330-as és 7 db A-320-as a Libyan Airlines számára, továbbá 6 db A-350-es az al-Afriqiyah (a KADHAFI-klánhoz is kötődő) légitársaság számára.

A fentiekkel párhuzamosan finalizálták a nukleáris technológia területén folytatandó együttműködésről szóló szerződést, amely nem zárja ki több reaktor leszállításának lehetőségét (egy reaktor leszállítására biztosan sor kerül). A reaktor(ok) a tengervíz sótalánítása mellett kutatási célokat is szolgálnak. Franciaország segítséget nyújt az urán-kutatásban, illetve az urán felhasználásában. (Több szerződést született a mezőgazdasági együttműködésről stb.) Stratégiai fontosságú, hogy a Gaz de France biztos piaci pozíciókhoz juthat Líbiában – az ország feltárt és főleg feltáratlan földgázkészlete óriásiak.

A fentieknél is fontosabb, hogy a két fél memorandumot írt alá arról, hogy Líbia elkötelezte magát arra vonatkozóan, hogy exkluzív tárgyalásokba kezd államközi szerződések keretében lefolytatandó fegyverbeszerzések ügyében (kb. 4,5 milliárd euró). A Rafale-ok ugyan nem szerepeltek név szerint a nyilatkozatokban, ugyanakkor a „kiszivárogtatások alapján” a bevásárlási listán 14 db Rafale, 35 db Tigre és Fennec típusú helikopter, 6 db hadihajó (előzetes hírek szerint fregattok), páncélozott szállító járművek, radarrendszerek (légelhárítás elavult szovjet-orosz rendszereinek lecserélése stb.), a Mirage F-1-es flotta egy részének felújítása.

¹ <http://fr.biz.yahoo.com/05082007/155/le-principe-d-une-commission-d-enquete-sur-les-relations.html> 2007. 11. 08. 08:10

SARKOZY a nukleáris technológia exportját illetően újra megerősítette korábbi álláspontját: Franciaország kész a nukleáris technológia békés felhasználása céljából segítséget nyújtani minden államnak, különös tekintettel az arab régióra. Ezt Európában nem egy esetben felelőtlen házalásnak minősítik, a Párizs-Brüsszel és Párizs-Berlin viszonyban máris érzékelhetően nőtt a feszültség.

A jelek szerint Líbia korábbi konkrét fegyvermegrendeléseit továbbiakkal egészíti ki. Kérdés, hogy a Rafale-üzlet realizálására sor kerül-e, a helikopterek leszállítása nem jelenthet különösebb gondot – ez egyébként KADHAFI ezredes igénylistáján – mint az illegális migráció és terrorizmus elleni küzdelem hatékony eszköze, folyamatosan szerepel. Ugyancsak kérdés, hogy a listán szereplő eszközök „tisztán francia termékek”-e, avagy az EADS és finn állami tulajdonnal működő Patria termékeiről van-e szó.

A jelek szerint SARKOZY nem sokat válogat az eszközökben az ország gazdaságának talpra állítása, politikai befolyásának visszaszerzése érdekében (mint korábban jeleztük, ezeken a területeken kimondottan gaulle-ista politikát folytat).

Feltétlenül megjegyzést érdemel, hogy KADHAFI párizsi útjához időzítve HILLARY CLINTON elnökjelölt és demokrata kollégái a Szenátus nevében levelet intéztek Rice külügyminiszterhez – ebben felhívták a figyelmet arra, hogy Líbia mindmáig nem teljesítette vállalt kötelezettségeit a Lockerbie-ügy és a többi terror-cselekmény rendezése terén, ameddig ez nem történik meg, nem lehet szó a kapcsolatok teljes normalizálásáról. (2008. szeptember 06-án RICE Líbiába látogatott, ez hosszú évtizedek óta az első jele annak, hogy a Líbia és az USA közötti kapcsolatok rendeződhetnek.)

II. A GAZDASÁG BEMUTATÁSA ÉS AZ EU-VAL FOLYTATOTT KERESKEDELEM

II.1. A Maghreb-országok gazdasága és az EU-val folytatott kereskedelme

II.1.1. A Maghreb-közi gazdasági unió

Az Arab Maghreb Unió koncepciója a gazdasági együttműködés bővítésén keresztül kívánta elérni a régió országai közötti politikai kapcsolatok magasabb szintre emelését. E törekvés jegyében célul tűzte ki a tagállamok ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi és szociális politikájának egyeztetését, a személyek, a szolgáltatások, az áruk és a tőke szabad áramlásának fokozatos biztosítását. A Maghreb-közi gazdasági unió megteremtését több lépcsőben – szabadkereskedelmi zóna, vámunió, közös piac – tartották megvalósíthatónak.

Az AMU keretében kidolgozták és jóváhagyták azon szerződéseket (kereskedelmi és vámegegyezmény, megállapodás a mezőgazdasági termékek nem vámjellegű korlátainak eltörléséről, egyezmény a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről, megállapodás a kettős adózás eltörléséről, konvenció egy Maghreb-közi kereskedelmi és befektetési bank létrehozásáról), amelyek a Maghreb-közi gazdasági integráció jogi keretként szolgálhatnak. E keret-megállapodások mindaddig nem kerültek a gyakorlatban alkalmazásra a konkrét végrehajtási utasítások és kompenzációs mechanizmusok hiánya miatt. A kereskedelmi és befektetési bank alaptőkéjét a tagállamok még nem jegyezték le. A felsorolt megállapodások 1990-91-ben történt megszövegezése óta alapvető változások történtek a Maghreb-államok külgazdasági környezetében (a GATT Uruguay-fordulóját lezáró 1994. áprilisi marrakesi szerződés,

az euro-mediterrán együttműködés, Tunézia, Marokkó és Algéria társulási megállapodásai, illetve az ezt az új szomszédságpolitikába illesztő akciótervek az Európai Unióval), ami az AMU-n belüli jogi szabályozás adaptálását követelné meg.¹

Az energetikai szektor fejlesztése pedig egyenesen feltételezi Algéria és Marokkó viszonyának rendezését, hiszen a Marokkón keresztül húzódó gázvezeték döntő szerepet játszhatna az ország egyre növekvő energia szükségletének kielégítésében, miközben a hagyományosan élelmiszer importőr Algéria a marokkói agrárexport fizetőképes felvevőjeként jelenhet meg. A két ország együttesen több mint 60 milliós piacot jelent a harmadik országokkal, különösen az EU tagállamokkal folytatott kereskedelemben, amelynek mindkettő stratégiai jelentőséget tulajdonítanak.²

A Maghreb-együttműködés számára is előremutató, bár az AMU-nál szélesebb együttműködést lefedő eseménynek minősül az Agadíri Megállapodás 2004. februári aláírása Rabatban Marokkó, Tunézia, Egyiptom és Jordánia között, amelyek eredményeként az ipari és agrártermékek vonatkozásában, a liberalizáció 2007-ben valósult meg. Ezzel létrejött a térség első regionális szabadkereskedelmi rezsimjét előirányzó nyitott multilaterális szerződés, amely minden, az EU-val társulási megállapodással rendelkező mediterrán arab ország előtt nyitva áll,³ azaz a marokkóiak reményei szerint rövidesen Szíria és a nem túl távoli jövőben talán még Líbia előtt is. Az egyelőre részes négy ország összesen 100 milliós népességgel és 150 milliárd euro évi GDP-vel rendelkezik.

Az 1995-ben meghirdetett barcelonai folyamat egyik legfontosabb célkitűzése éppen az volt, hogy 2010-ig létrehozzák az euro-mediterrán szabadkereskedelmi övezetet. Ennek fontos állomásai voltak a 2001-es Agadíri Nyilatkozat, a 2002. novemberi valenciai EU-MED konferencia, amely a dél-mediterrán térségre is kiterjesztette a származási hely elv érvényességét, valamint az Agadíri Megállapodás aláírását. Megjegyzendő, hogy 2004-ben Marokkó még Törökországgal és az USA-val is kötött szabadkereskedelmi egyezményt.⁴

Az AMU fennállásának eddigi több mint másfél évtizede során a gazdasági együttműködés bővítéséhez fűződő érdekek nem tudták áttörni a politikai természetű bizalmatlanság gátját. A térségen belüli áruforgalom nem haladja meg a tagállamok összes külkereskedelmi forgalmának 3%-át⁵ (Algéria és Marokkó között ez nem éri el a 2%-ot).⁶

II.1.2. A Maghreb-országok néhány gazdasági mutatójának összehasonlítása

Algéria gazdasága még mindig nagyon kiszolgáltatott helyzetben van a szénhidrogén kitermeléstől, így sebezhető marad. A makrogazdasági mutatók pozitív alakulása ellenére, Algéria strukturális gyengeséggel küzd, amely a nagyon erős szénhidrogén-bevételek függőségével magyarázható. A kőolaj és földgáz az algériai export 95%-át, a költségvetés bevételeinek 75%-át és a GDP 50%-át teszi ki. A nemzet gazdasága még mindig nem elég diverzifikált és nem rendelkezik magas hozzáadott-értékű termelési szektorokkal, melyek fedezhetnék az importot. 2002 óta növeke-

¹<http://www.sommetjohannesburg.org/institutions/frame-uma.html> 2007. 10. 29. 20:15

² <http://www.algerie-dz.com/article3636.html> 2007. 10. 29. 22:10

³ <http://www.lematin.ma/Journal/Article.asp?idr=natio&idsr=expe&id=73915> 2007. 10. 29.

⁴ http://www.animaweb.org/pays_maroc.php 2007. 11. 01. 20:10

⁵ <http://www.algerie-dz.com/article11054.html> 2007. 10. 29. 0:05

⁶ <http://www.lematin.ma/Journal/Article.asp?idr=natio&idsr=expe&id=73915> 2007. 10. 29.

désnek indult a gazdasága, ami részben a sikeres reformok eredményeinek köszönhető (a gazdasági liberalizáció, a pénzügyi reform, a szabályozás javítása és a privatizáció). Azonban másrészt ez meglehetősen mesterséges, a magán szektor keresletén alapul, melyet főként a kőolaj „adománya” táplál.

2000 óta Marokkó gazdasága újabb fellendülésnek indult. Ez a növekedés azonban még mindig csekélynek mondható abban az értelemben, hogy nem tudja kompenzálni a demográfiai nehézségeket. Ugyanakkor sebezhető, mivel nagyon szorosan összekapcsolódik a mezőgazdasági szektormal, mely a GDP 11-18%-ához járul hozzá. Annak ellenére, hogy 2006-ban a kitűnő éghajlati viszonyok több mint 8%-os növekedést eredményeztek, a 2007-es szárazság valószínűleg lassítani fogja és 2,5% körül tartja azt. Húzóágazat az ipari szektor, a turizmus, illetve a telekommunikáció.

Mauritánia egyike a legszegényebb országoknak a világon. Gazdasága nem eléggé diverzifikált és három szektoron alapul, melyből kettő az exportra támaszkodik, és ezáltal növeli az ország függőségét a világpiaci áráktól: a halászat és a vaskitermelés a GDP 15%-át teszi ki. Mauritánia nagy reményt fektet a szénhidrogének kiaknázásában, melyet előreláthatóan 2008 decemberében kezdhet meg. Végül a bányászat (réz, arany) nagy fellendülésen ment keresztül az új kutatási engedélyeknek köszönhetően. Már lassan 15 éve, hogy az ország megkezdte a strukturális igazítást célzó programját, mely globálisan jó gazdasági eredményekkel járt (1994 óta átlagosan 5%-os növekedést ért el). Ennek ellenére a lakosság több mint fele a szegénységi küszöb alatt él (1 USD).

2003 óta Líbia gazdasága profitált a kőolaj kitermelés gyarapodásából és áremelkedéséből. Afrikában itt az egyik legmagasabb a GDP/fő ráta (6880 USD/fő). Ennek ingadozása legfőképp a kőolaj árának a függvénye. Ezt az energiahordozót leszámítva a gazdasági növekedés még a szolgáltatási szektornak is köszönhető. A kitermelt kőolaj 85%-át exportálja és ez a költségvetés 60%-át teszi ki. Az OPEC kvóta szabályozása által, évek óta 1,6- 1,7 Mh/nap között ingadozik, így Líbia Afrika második kőolaj exportőre. Ebben a kitermelési ütemben tartalékai (36 milliárd hordó) több mint 60 évre elegendőek. Gáztartalékai 1500 milliárd m³-re vélhetőek.

Az elmúlt 10 évben Tunézia évente átlagosan 5%-os növekedést regisztrált. 2001 óta a „feltörekvőnek” mondott országok közé tartozik. Stratégiai döntéseket hozott: folyamatos liberalizáció és nyitás, költségvetési hiány ésszerű korlátok között tartása, makroökonómiai stabilitás stb. Mindezek által a tunéziai gazdaságot strukturális gyengeség jellemzi (magas munkanélküliségi ráta és adósságállomány), melyek megakadályozzák a potenciális növekedés optimalizálását. A 2008-ra tervezett, az EU-val folytatott külkereskedelem teljes liberalizációja még inkább sürgeti a reformok felgyorsulását. A gazdasági fejlődés a mezőgazdaságon és az export növekedésén alapul.¹

II.1.3. A Maghreb-országok kereskedelme az EU-val

Tunézia legfontosabb partnere az EU, pontosabban Franciaország, Olaszország és Németország, melyek az importok 77,7%-át és az exportok 81%-át realizálják. Franciaország, Tunézia legfontosabb kereskedelmi partnere 25%-os piaci részesedéssel Olaszország (19%) és Németország (8,4%) előtt. Tunézia Franciaország 21. importőre és 23. szállítója. Több mint 1000 francia vállalat települt Tunéziába; ez ott a külföldi vállalatok közel felét jelenti.

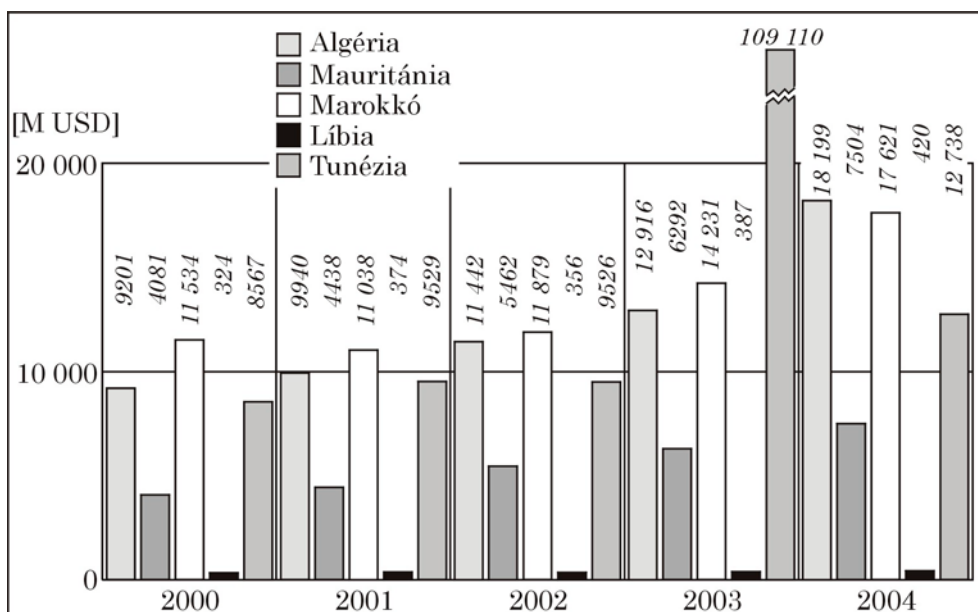
¹http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/pays-zones-geo_833/libye_409/presentation-libye_990/economie_26855.html 2007. 11. 29. 12:20

Franciaország nyújtja még ezen kívül a legnagyobb mértékű segítyt Tunéziának (az EU segélyek ¼-ét, azaz 73 millió eurót). A MEDA-programok és az EU segély-programjai tekintetében Franciaország finanszírozza a tervek 18%-át. (Tunézia a MEDA átutalások 412 millió eurójából részesült 2000 és 2004 között.)

A közvetlen külföldi befektetések elsősorban az Arab Emirátusokból (3,02 milliárd dínár), aztán Nagy-Britanniából (1,35 milliárd) és Franciaországból (1,03 milliárd) származnak. Ezek a befektetések főként az energia- és az agrárszektorban növekednek, azonban a turizmus és az ingatlanok terén csökkenés tapasztalható.¹

Marokkónak legfontosabb kereskedelmi partnere szintén az EU, a térségbeli országokkal nem jelentős a kapcsolata. Az idegenforgalom fejlesztése fontos célkitűzés, azon belül is a beruházások ösztönzése. Azonban 2007 első félévében 57,48 millió dirhamos deficitet ért el, azaz 22%-os romlást mutatott.²

Az algériai külkereskedelem liberalizációja 1990-re tehető, mely abban nyilvánult meg, hogy eltörölték az állam monopóliumát a külkereskedelemben. Megszüntették az összes tarifális korlátot, az importra tiltott termékek listáját, a különböző engedélyek kérelmét, valamint egyszerűsítették a vámtarifák rendszerét, melynek felsőhatárát 60%-ban maximalizálták, aztán 30%-ban 2002-ben.³

1. ábra
A Maghreb-országok importja⁴

A tunéziai importok és exportok főként az agrár és élelmiszeripari termékekből, bányászati termékek, foszfát, energiahordozók és felszerelésekből tevődik össze. A két utóbbinál az importok meghaladják az exportokat.¹

¹ <http://www.bct.gov.tn/bct/siteprod/documents/fiche13.pdf> 2007. 12. 03. 11:20

² <http://www.yabiladi.com/article-economie-1304.html> 2007. 12. 03. 14:10

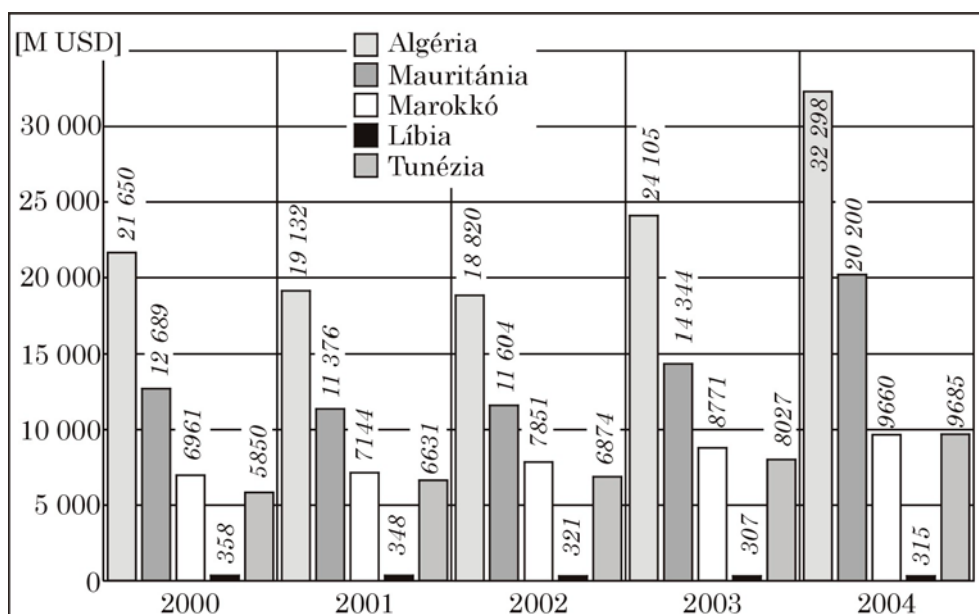
³ <http://www.mincommerce.gov.dz/fichiers/COMEXT.pdf> 2007. 12. 03. 15:10

⁴ http://uma.leguide.ma/admin_files/indicateurs.pdf 2007. 10. 22. 08:15

A marokkói importnövekedés a kőolajon kívüli importok gyarapodásával magyarázhatóak (fél és kész fogyasztási termékek, felszerelések, élelmiszeripari termékek).²

Algériában szintén importnövekedés látható. Ennek összetétele főleg az ipari felszerelésekből, az élelmiszeripari termékekből és az egyéb fogyasztási javakból tevődik össze. Legfontosabb partnere ugyancsak az EU.³

Mauritánia behozatala is gyarapodott, főbb partnerei Franciaország (22%), Spanyolország, Kína és Belgium.

2. ábra
A Maghreb-országok exportja⁴

A marokkói exportnövekedés legfőképp a foszfátnak köszönhető, igaz kisebb mértékben, de a foszfáton kívüli termékek kivitele is gyarapodott. Csökkenésnek indult az elektronikai termékek, illetve a gyümölcsök exportja.⁵

Az algériai exportnövekedés a szénhidrogének kiviteléből áll, hiszen az ezen kívüli termékek csak az export 2%-át jelentik.

Mauritánia kivitele is gyarapodott, főbb partnerei Japán (20,9%), Franciaország (17,2%), Spanyolország és Olaszország.

Az AMU kereskedelmi mérlege, amint az a 3. ábrán is látható, pozitív. Ez főként Algériának, Mauritániának és Líbiának köszönhető, ugyanis Tunézia és Marokkó mérlege negatív.⁶

¹ http://www.ins.nat.tn/fr/donnee_economiques3.php?Code_indicateur=1802020 2007. 12. 03.

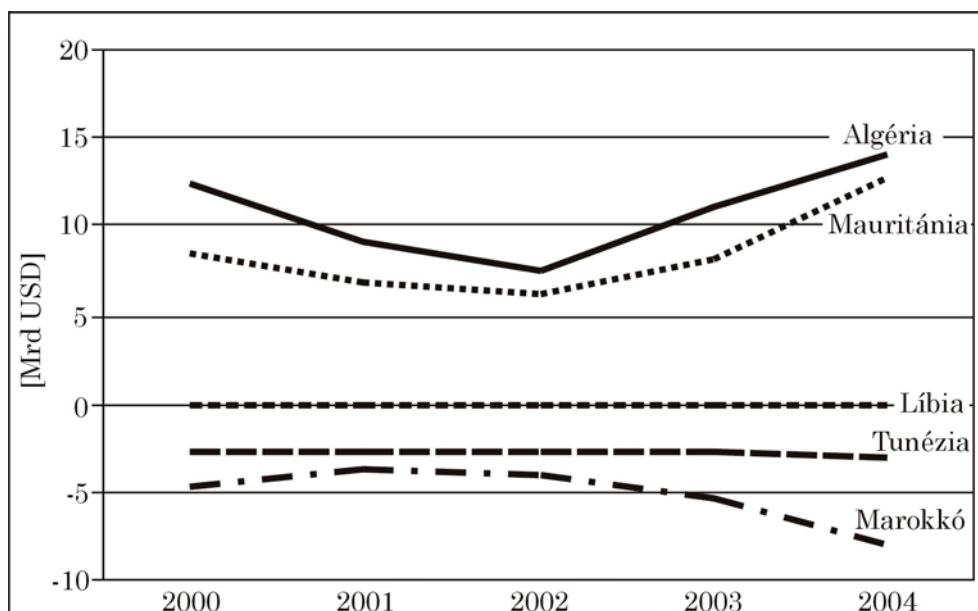
² <http://www.yabiladi.com/article-economie-1304.html> 2007. 12. 03. 14:10

³ <http://www.mincommerce.gov.dz/fichiers/COMEXT.pdf> 2007. 12. 03. 15:10

⁴ http://uma.leguide.ma/admin_files/indicateurs.pdf 2007. 10. 22. 08:15

⁵ <http://www.yabiladi.com/article-economie-1304.html> 2007. 12. 03. 14:10

⁶ A Maghreb-országok kereskedelmét bemutató ábrák (1-2-3) 2004-ig terjednek, mivel további adat nem áll rendelkezésre, illetve hiányosak.

3. ábra
A Maghreb-országok kereskedelmi mérlege¹

II.2. Líbia gazdasága és az EU-val folytatott kereskedelme

II.2.1. Líbiai gazdasági folyamatok az embargó részleges feloldását követően

A Líbia ellen hozott megszorító ENSZ-intézkedések részleges feloldása Tripoli számára szerencsés módon az évekig nyomott olajárak megugrásával egy időben történt. KADHAFI líbiai vezető európai nyitási politikájának, a gazdaság viszonylagos konszolidálásának és az infláció visszaszorításának kitűnő alapokat teremtett, hogy a bevételei kb. 98%-át energia-hordozók exportjából fedező Líbia a hosszú ideig 14 USD/hordó körül mozgó kőolajárakkal szemben már 1999. szeptemberében az irányadó északi tengeri Brent könnyűolaj árának 23 USD/hordó emelkedésével, majd 2000 folyamán a folyamatosan 30 USD/hordó fölé kerülő árának köszönhetően jelentős plusz-bevételekhez jutott. Egyes elemzések szerint 2000-ben Tripoli olajbevételei elérték a 12 milliárd dolláros szintet.²

A kedvező világgazdasági folyamatok az energia-szektorban beruházni kívánó külföldi cégek számára kedvező gazdasági-jogi környezet létrehozása felé hathattak volna, az új kőolaj-törvény kidolgozása azonban késett, pontosabban szokásos módon csak a deklarációk szintjén foglalkoztak vele.

A 2000 folyamán folyamatosan magas szinten mozgó exportárak újra kedvező alkalmat teremthettek volna arra, hogy KADHAFI líbiai vezető és környezete az ország egyoldalú kőolaj és földgáz-export függőségének megváltoztatásán, ill. Líbia

¹ http://uma.leguide.ma/admin_files/indicateurs.pdf 2007. 10. 22. 08:15

² EIU, EIA 2007. 08. 11.

egyre sürgetőbb átfogó modernizációs programján, bizonyos gazdasági struktúraváltáson, valamint adminisztrációs reformon gondolkodjon. A kormányzat nyilatkozatai szerint visszaszorítani szándékozott az állami szektor mindenhatóságát és azt „tervezte”, hogy ösztönzi a munkaerőnek az óvatos fejlődésnek indult – kőolajfüggetlen – magánszektor felé áramlását.¹

A magas kőolajáraknak köszönhetően az 1998-ban még a GDP 11,3%-ra rúgó költségvetési hiányt a gazdaság alapjainak változatlanul hagyása mellett is 2000-2001-re sikerült 5% alá szorítani. Tripoli szempontjából kedvező volt, hogy sikerült az USD és a LYD egykor 1:3-hoz arányban kialakult nem hivatalos árfolyamát 2000 végére 1:1,65-re csökkenteni. A Központi Bank továbbra is folytatatta a „nem hivatalos valutapiacot” befolyásoló intervencióit. A Tripoli számára előnyös világgazdasági folyamatokban nem következett be jelentős törés, így az inflációs ráta 2001-re 1% alá csökkent, az ország gazdasága pedig éves 5%-os növekedést produkált – anélkül, hogy a gazdasági struktúrában váltásra, vagy bármely reformra sor került volna. A leírtak azonban nem csökkentették az 5,5 millió lakosú Líbiában veszélyesen magas, 30%-os munkanélküliség jelentette gondokat.²

Tehát megállapítható, hogy a jelzett kedvező külső folyamatok, a folyamatosan növekvő bevételek nem változtattak a kőolajra épülő líbiai gazdaság sebezhetőségén, illetve az embargóból is adódó elavult technológiára és állami nagyvállalatokra támaszkodó gazdasági struktúrára, valamint a hiányos és elmaradott oktatási rendszer miatti krónikus szakemberhiányon és általános alulképzettségen. Említést érdemel, hogy a közép és felsőoktatási képzés – beleértve a külföldön folytatott tanulmányokat is – irányában meg sem közelítette a gazdaság és a társadalom elvárásait. Általános jelenség, hogy az egyes ágazatokban mutatkozó – a valóságos igényektől elrugaszkodott – túlképzés hatására az állami ösztöndíjjal külföldön felsőfokú végzettségre szert tettek végül az ún. féllégális magánkereskedelemben tevékenykedtek.³

Az ország fejlődését figyelemmel kísérő gazdasági elemzések szerint a líbiai gazdaság modernizációjához elengedhetetlen külföldi befektetések és fejlett technológia bevonása a gazdasági élet óvatos liberalizálását követelte volna meg már ebben az időszakban is.

A központosított gazdaság-irányítás és az ebből fakadó nehézkes döntéshozatali mechanizmus, a törzsi tradíciókon alapuló mentalitás, valamint az egész társadalmat átható fatalizmus és az adminisztráció inkompetenciája azonban riasztóan hatott a potenciális befektetőkre. A helyi magánszektor és egy erős középosztály kialakulását gátló tényezőként említhetjük, hogy az időszakos, igen kezdetleges „nyitási folyamatokat” a privát szféra ellen irányuló ún. korrupcióellenes kampányok követték, az alacsony szinten, államilag garantált „egyenlődsdi” megőrzése és nagyobb szociális különbségek kialakulásának elkerülése érdekében.

Tény az is, hogy KADHAFI líbiai vezető 2000-ben, elvben elvetette az olajbevételeknek döntően az általános állami kiadások fedezésére és importra való felhasználását előírányzó költségvetést. (Ez szolgált alapul a líbiai vezető „kormányzati re-

¹ A vezetés nem akarta tudomásul venni a jelek szerint, hogy az ún. líbiai magánszektor jobbára a szubszaharai menekülteket foglalkoztató mezőgazdasági kisvállalkozásokból, az ugyancsak külföldi (egyiptomi, marokkói) munkaerőre épülő kisebb ipari szolgáltató cégekből, döntően pedig a csempészetre/korrupcióra alapozott kiskereskedelmi tevékenységre alapozódott.

² Lásd az előző fejezet ábráit.

³ <http://www.ibe.unesco.org/International/ICE/natrap/LibyaEn.pdf> 2007. 11. 20. 08:30

formjához”, a számára nemkívánatossá vált kormányzati szereplők eltávolításához – egy személyi, illetve klánja hatalmát az ellene elkövetett merénylet, a Zöld-Hegységben iszlámista lázadók veszélyeztették. KADHAFIT 1998-ban még a tuniszi katonai kórházban kezelték). Az ország – azóta is csak az éves rendszerességgel elhangzó kinyilatkoztatások szintjén létező „új gazdaságpolitikája” a nemzetgazdaság fokozatos diverzifikációját tűzte volna ki célul.¹

A megsokszorozódott bevételek hatására folytatódott a 30 milliárd dolláros Nagy Mesterséges Folyó Terv továbbvitele is, ami az elképzelések szerint csökkentheti az ország import-függőségét (illetve sokkal inkább jelentős részben az ország akkor még aktív WMD-projektjeinek megvalósítását szolgálta/fedte). A nagy ívű, az általános korszerűsítésre vonatkozó valóságtól elrugaszkodott terveknek eleve gátat szabott Líbia infrastruktúrájának (vasút és úthálózat, logisztika stb.) elmaradottsága. A nehézségeket jellemező példa, hogy a kormányzati tervek az 1750 km tengerparttal és jelentős történelmi látványossággal rendelkező ország turizmusának intenzív fejlesztésével számoltak már ekkor is, azonban ezt teljességgel ellehetetlenítette a szakemberhiány és a szolgáltatások rendkívül alacsony színvonala, a turisztikai ipar háttérének teljes hiánya.

A rezsim a szokásos menetrend szerint 2000 őszén „átfogó reform-csomagot” jelentett be. Ez korszerű bankrendszer kialakításával, új pénzügy-politika kidolgozásával, a külföldi befektetések számára előnyös gazdasági és jogi környezet kialakításával számolt az ország modernizációs programjának sikeres végrehajtása céljából (ezek a célkitűzések – kivéve a bank-szektorra vonatkozó átalakítás kezdeti lépéseit – máig nem valósultak meg). A rezsim hivatalos megnyilatkozásai szerint 2000-2005-ben több mint 31 milliárd USD beruházással számoltak döntően az infrastruktúra, a mezőgazdaság fejlesztésének valamint az iparszerkezet átalakításának terén – ez csak egy hiú ábránd maradt. A tervezett projektek realizálását KADHAFI Líbiája elsősorban kőolajbevételeire és külföldi tőkeberuházásokra alapozva kívánta volna elérni – a pénz jelentős részét azonban elvitte az általános korrupció, a WMD-projektek, illetve KADHAFI ezredes Afrika-politikájának költségei.²

Az energia szektor, a kőolaj-földgáz ágazatban továbbra is a még 1959-ben, az országban megtelepedett olasz Agip-ENI cégé volt a vezető szerep. A szankciós időszakban az országból kivonult – addig ugyancsak meghatározó – amerikai cégek, az Occidental-Petroleum és az Oasis csoport (Amarada, Hess, Conoco és a Marathon) továbbra is a visszatéréshez kedvező washingtoni kormányzati döntésre vártak. Említésre méltó, hogy 1999 folyamán egy Kennedy szenátor vezette csoport nyomására az említett cégek helyzet-felmérő képviselőket küldhettek Líbiába. Ugyanakkor Tripoli nem hivatalosan értesre adta, hogy a még mindig érvényes amerikai szankciók feloldása esetén tevékenységük zöld utat kaphat a líbiai hatóságok részéről.

Líbia 2000-ben 14 kitermelés alatt álló olajmezője mintegy 14 milliárd hordó tartalékkal rendelkezett. Tripoli 50 olajcég képviselőivel tárgyalt a közös kitermelés és új lelőhelyek feltárásának a módozatairól. Tovább folyt a Szirte, Gadamesz és a murzuki medence, valamint a Kufra és Kireneika körzet feltárása.³

A regionális együttműködés kiépítése szempontjából is jelentős lépés volt, hogy hosszás területi vitát követően (amelyre a Hágai Nemzetközi Bíróság tett az érin-

¹ http://www.cermam.org/pdf/newsletter_200512009_fr.pdf 2007. 11. 25. 08:30

² http://www.animaweb.org/pays_libye_marketingterritorial.php 2007. 11. 25. 10:10

³ http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN17043 libyeniaci.ro 2007. 05. 12. 14:30

tettek számára elfogadhatóan pontot) megindult a Gabesi-öböl kontinentális talapatában rejlő kőolaj és földgázkészletek közös líbiai-tunéziai kiaknázása. (A kitermelésben egy szaúdi-malajziai konzorcium vesz részt napjainkig).¹

Líbia – földgázkitermelésének korszerűsítését és a megfelelő vezetékhalózat kiépítését követően – a világ egyik legjelentősebb földgáz-exportőrévé válhatna. E tervekben már abban az időszakban is az AGIP-ENI csoport játszotta a főszerepet, de említésre méltó, hogy a tervek megvalósításában, mint résztvevők, felmerültek kanadai, francia, német cégek is. Már ekkoriban jól látszott, hogy potenciálisan Tripoli előkelő helyre léphet elő Nyugat-Európa gázellátásának biztosításában. Ekkor indult be a tervezés szintjén a Líbiát Szicíliával összekötő tenger alatti vezeték kiépítése mellett az AGIP-ENI közreműködésével létrehozandó Egyiptomból kiinduló és Líbián keresztül Olaszországot megcélzó vezeték építése, valamint egy hosszabb, az egyiptomi, líbiai és algériai földgázt Marokkón keresztül Spanyolországba juttató hálózat létrehozása. Figyelemre érdemes, hogy Tunézia is líbiai földgázzal kívánta kielégíteni a gabesi ipari övezet, valamint a mezőgazdaságilag fejlett, turisztikai központ Cap-Bon félsziget növekvő szükségleteit (ez mára részben realizálódott).²

A leírtakból kitűnik, hogy Tripoli jelentős energiahordozó-exportjára támaszkodva, a kitermelésre fogott és még feltáratlan készletekkel megfelelően gazdálkodva rendelkezett volna azoknak az objektív feltételeknek egy részével, amelyek az ország számára biztosíthatnák volna gazdaságának átalakítását és azt, hogy az ország megőrződés nélkül megfelelhessen a XXI. század globalizált világát jellemző kihívásoknak. Ugyanakkor már ekkor kézzelfoghatóvá vált, hogy az ország potenciálisan jelentős lehetőségeket rejtő gazdagsága könnyen „Algéria-szindróma” kialakulásához vezethet következetes gazdasági-államigazgatási, majd ezzel egybefüggő társadalmi reformok végig vitele, a köz és felsőoktatás korszerűsítése, az országra jellemző törzsi alapú társadalom-szerkezet és mentalitás átalakítása, a líbiaiak számára vonzó jövőkép kialakítása nélkül. Ennek a feladatnak a KADHAFI nevével fémjelzett rezsim, megmerevedett struktúrájában nem tud ma sem megfelelni.

Nehézségeket okozott, hogy a változatlan adminisztráció és döntéshozatali mechanizmus – a politikai felépítmény egésze – a kibontakozás ellenében hat. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy ez a réteg az olajra és az állami szektor túlsúlyára épülő gazdaság fenntartásában érdekelt, egyben pedig az embargós időszakot követően fellendült és a napi élet minden területére kiterjedő féllegális magánimportból nem kevés hasznot húzva – Algériához hasonlóan – a korszerű és versenyképes iparszerkezet kialakításának első ellenzékévé vált.

II.2.2. Gazdasági folyamatok 2003-2005-ben

Líbia az ENSZ-szankciók részleges feloldását követő kedvező változásoknak, valamint a tartósan magas kőolajáraknak köszönhetően ugrásszerű GDP növekedést produkált. A GDP növekedése 2000-ben 6,5% körüli értéket mutatott, 2001-ben kb. 3,6% volt. A növekedés később lassult, 2002-re hivatalosan 3,6%-ra csökkent, más források azonban ennél lényegesen visszafogottabban, a realitásokból kiindulva 1,2%-ról beszéltek. A továbbiakban az olaj és földgáz árainak folyamatos növekedése ellensúlyozta a kedvezőtlen belső folyamatokat, a növekedés újra megugrott, éves szinten átlagban 6-7% között mozgott. A viszonylag kedvező képet beárnyékolta azonban, hogy a pozitív mutatók ellenére a munkanélküliség továbbra is 30% körül

¹ http://www.bourguiba.net/%20textes%20du%20livre/tex25_3.html 2007. 05. 12. 18:10

² http://www.ceri-sciencespo.com/archive/mai07/art_lm.pdf 2007. 08. 11. 10:20

mozgott. Ellentmondásokhoz vezethet az ország gazdaságának megítélését tekintve, hogy az igen ritkán publikált hivatalos statisztikák és az ezek alapján készülő ENSZ-jelentések nem a valós képet tükrözik, a mérvadó külföldi független elemzők (EIU, CIA) becsült értékek és teljesítmények alapján nem egyszer lényegesen eltérő adatokat közölnek.

Egyetértettek azonban az értékelések abban, hogy az ország infrastruktúrája rendkívül elmaradott, a gazdaság jogi környezete kaotikus. A kormányzat kézi-vezérléssel történő, gyakran átgondolatlan beavatkozásai és megalapozatlan fejlesztési programjai, valamint a felduzzasztott állami adminisztráció és az állami – gyakran csak névleges – alkalmazásban állók¹ nagy száma visszafogja a reformokat és a gazdaság modernizációjára irányuló elképzeléseket. Az ország működésének – a KADHAFI-klán kizárólagos hatalmának – alapjai közé tartozik a mindent átható korrupció, a gyakran pozitív tartalmú törvényi szabályozások negligálása, az államigazgatásra és a gazdasági életre jellemző kaotikus állapotok, valamint a rezsim jellegéből fakadóan általánossá vált döntésképtelenség, inkompetencia.

A Líbiát a tárgyalt időszakban (és napjainkban) jellemző gazdasági trendeket legmarkánsabban a csak az elképzelések szintjén mozgó reformprogram, a realitásoktól elrugaszkodott „modernizációs” elképzelések jellemzik. Az ország gazdasága továbbra is egyoldalú, Líbia keményvaluta-bevételeinek 95%-a, az állami bevételek 75%-a az energia-szektorból származik. 2003-ban az olaj és földgáz-exportból származó bevétel meghaladta a 14 milliárd USD-t. Az ország vezetése – újra csak az elképzelések szintjén – lépéseket irányzott elő a gazdaság olaj-függőségének felszámolása érdekében: komoly infrastrukturális, a mezőgazdaságot, a (jelenleg csak papíron létező) turisztikai szektort, a halászatot, bányaiipart stb. felölelő modernizációs programok kidolgozását tervezte. Líbia igyekszik kulcspozíciókat kiépíteni – az AU-ban játszott meghatározó szerepére bázisozva – az euro-afrikai gazdasági folyamatokban.

A folyamatosan növekvő tendenciát mutató energia-bevételek, valamint a külföldi – döntően európai, részben a csendes-óceáni régióból, valamint az Arab-öböl térségéből érkező – beruházóknak az energia-szektor iránti érdeklődése és beruházásaik eredményeként a líbiai vezetés nagyra törő programok beindítása mellett döntött a kőolaj-finomító kapacitás, az elektromos erőművek fejlesztése, valamint az ország édesvíz ellátásának biztosítása érdekében.² E célokra hivatalos közlések szerint Líbia mintegy 8 milliárd USD-t szánt volna az elkövetkező tíz év során.³ Ebben az időszakban született olyan döntés, amely szerint a légi közlekedés és a tengerészeti infrastruktúra, valamint a szolgáltatási szektor megújítására további 10 milliárd USD-t különítenének el. 2002-2003-ban váltak konkrétabbá a vasúti hálózat megteremtésére irányuló elképzelések (az állami vasúti társaság már mintegy tizenöt éve „működik”), tovább folytatódnak a Nagy Mesterséges Folyóhoz fűződő beruházások. Kérdés volt azonban már akkor is, hogy az említett elképzelések milyen forrásokból finanszírozhatók. A Pénzügyminisztérium erre vonatkozó adatokat nem közölt, ez egyébként is meglehetősen nehézségekbe ütközne, mivel a

¹ Líbia például az 1980-as években jelentős számban képezett hazánkban vasúti szakembereket – vasúti hálózat az eltelt időszakban nem épült ki, viszont a vasúttársaság „papíron” létezik, jelzett „alkalmazottai” állami fizetésben részesülnek gyakorlati munkavégzés nélkül.

² Ezek a projektek nem valósultak meg.

³ Az EIA 2007-es értékelése szerint csak az energia-szektor rendbe tétele dollár milliárdokat követelne.

költségvetés kiadási oldalán a 2003-ra tervezett növekmény 82%-át – az összes tervezett kiadás 70%-át – KADHAFI a katasztrofális oktatási és egészségügyi rendszer megreformálására száná.¹

Az akkori elemzések alapján a tervezett és folyamatban/függőben lévő projektek finanszírozhatósága meghaladta Líbia lehetőségeit. Ennek alapján a legtöbb előre bejelentett program a korábbiakban már megszokott módon csak akadozva indult be, vagy lekerült a napirendről. Tovább folytatódott az a gyakorlat, amely előre nem tervezett módon, a pénzügyi alapok ötletszerű és a pillanatnyi szükséghelyzetnek megfelelő átcsoportosításával igyekezett mozgásban tartani a megkezdett és tervbe vett projekteket. A nehézségeket növelte, hogy elvileg a pénzügyek irányítóira hárult volna a veszteséges állami vállalatok „feljavítása” a tervezett privatizációs folyamat beindítása előtt.

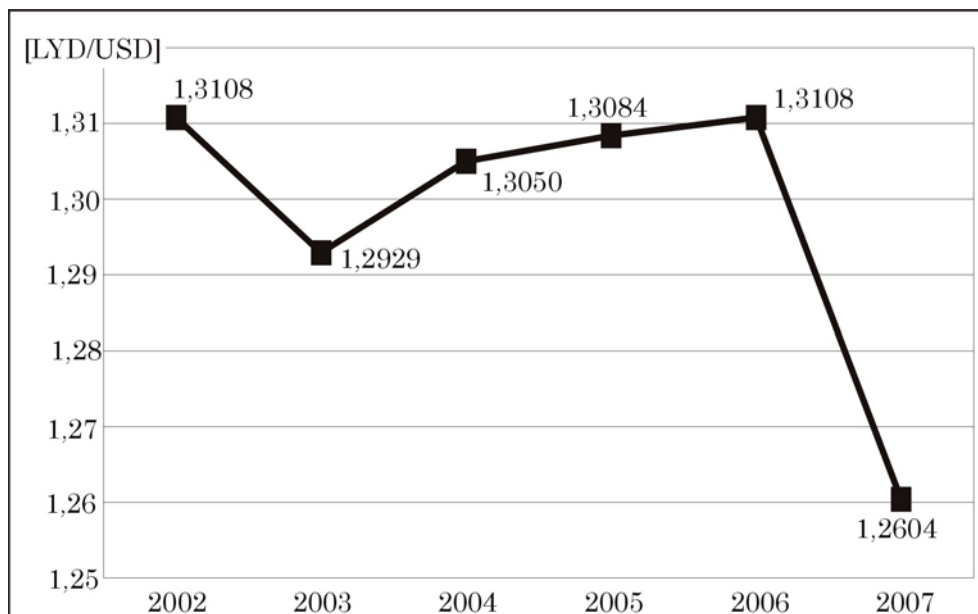
Líbia óvatos és ellentmondásos lépéseket tett a piacgazdaság kiépítése felé. A líbiai gazdaságról készült optimistább hangvételű értékelések szerint az ország folytatni kívánta az „infitha” (gazdasági nyitás) politikáját. Az évtizedes központi irányítást követően bizonyos lépések történtek a gazdaság liberalizációja felé, az ország modernizációjához nélkülözhetetlennek tartott külföldi tőke bevonása érdekében – a gyakorlatban kevésbé érzékelhető – változtatásokat fogadtak el a gazdasági környezet kedvezőbbé tétele érdekében. A külföldi beruházók számára nagy jelentőséggel bírt a líbiai dinár 2002 januárjában végrehajtott első leértékelése, a hivatalos és az általánosan a gazdasági életben használt „szürke árfolyam” közelítése.

A gazdasági gondolkodás bizonyos változásának vitathatatlanul eddigi leglátványosabb jele volt a líbiai dinár 50%-os leértékelése és a vámtételek átlagban ugyancsak 50%-os csökkentése. A dinár árfolyam-váltása érzékeny csapást mért azokra az eddig nagyhatalmú döntéshozói pozíciókban ülő „hivatalnokokra”, akik nem kevés hasznot húztak a kétféle – hivatalos és szürke – árfolyam különbségéből a líbiai piac külföldi szereplőinek és a magánszektor képviselőinek a kárára. Elmozdulást jelzett, hogy a szankciók feloldását követően első ízben 2002 januárjában folytatott Líbiában megbeszéléseket a Nemzetközi Valuta Alap küldöttsége. Javíthatott volna a nyitási politika és a gazdasági váltás esélyein a beruházásokat szabályozó új törvény halogatott életbe léptetése.²

A líbiai üzleti élet – a reformok ellentmondásossága és visszafogottsága ellenére – nagy várakozással tekintett egy esetleges hiteles változás biztosította lehetőségekre. A magánszektor életrevalóságát bizonyítja, hogy KADHAFI hosszú regnálása ellenére még mindig létezett és ugrásra készen állt. Az viszont már ekkor valószínűsíthető volt, hogy e réteg esetleges – a reformok és az új alapokra helyezendő rendszer túlélése szempontjából elengedhetetlen – szövetsége a líbiai vezetővel csak abban az esetben lenne biztosítható, ha egy majdani új felállásban megfelelő hatalmi, döntéshozói pozíciókkal rendelkezhetne. A rezsím ellentmondásos intézkedéseinek hatására azonban nem sikerült megteremteni a belső bizalmat, a potenciális líbiai befektetők továbbra is kívártak, tőkéjüket az országon kívül tartották.

¹ A reformok elmaradtak.

² <http://www.senateurs-socialistes.fr/filemanager/download/329/rapport%20n%20B0%20200.pdf>
2007. 07. 11 20:30

4. ábra

A líbiai dínár árfolyamának alakulása 2002 és 2007 között¹

Továbbra is a privatizáció bizonyult a gazdasági nyitási folyamat egyik lényeges, neuralgikus pontjának. A 2002 első hónapjaiban optimizmust keltő bejelentéseket nem követték konkrét gyakorlati intézkedések, a még meg sem indult folyamat a kezdeteknél elakadt – egyébként szinte ugyanez mondható el a gazdasági reformcsomagról egészét tekintve is. A líbiai gazdaság átalakítására irányuló kísérletek jelenleg az utódnak jelölt KADHAFI-fíú, SAIF AL-ISLAM környezetéből kiinduló PR-kampányban merülnek ki. Európai – talán saját megnyugtatásra szánt – vélemények szerint a reformok folytatásának biztosítéka, hogy az üzleti életben meghatározó pozíciókhoz juttatott KADHAFI-fíúk a gazdasági váltás és modernizáció elkötelezett híveinek mutatkoznak.²

A Líbiai Központi Bank szakemberei, a rendszer jelentette korlátok és a jelzett gondok mellett, azonban dolgoztak a már korábban meghirdetett, de – többek között az adminisztráció mentalitásából fakadóan, valamint önkényesen támasztott bürokratikus akadályok (korrupció) miatt – lassan és akadozva haladó privatizáció felgyorsításán. Említést érdemel, hogy az egyoldalú olaj-függő gazdaság hirtelen nyitása nem kevés akkori líbiai értékelés szerint belpolitikai kockázatot, a társadalmi különbségek markánsná válását eredményezheti.

A külföldi befektetők bizalmának elnyerése céljából az ország gazdasági vezetése többek között az alábbi intézkedéseket tervezte ezekben az években. Könnyíteni szeretne volna a bankszámla-nyitás feltételeit, valamint fokozatosan feloldaná az átutalások és más banki műveletek korábban érvényes korlátozásait, igyekezne megteremteni a külföldi beruházások működtetéséhez szükséges pénzügyi, techni-

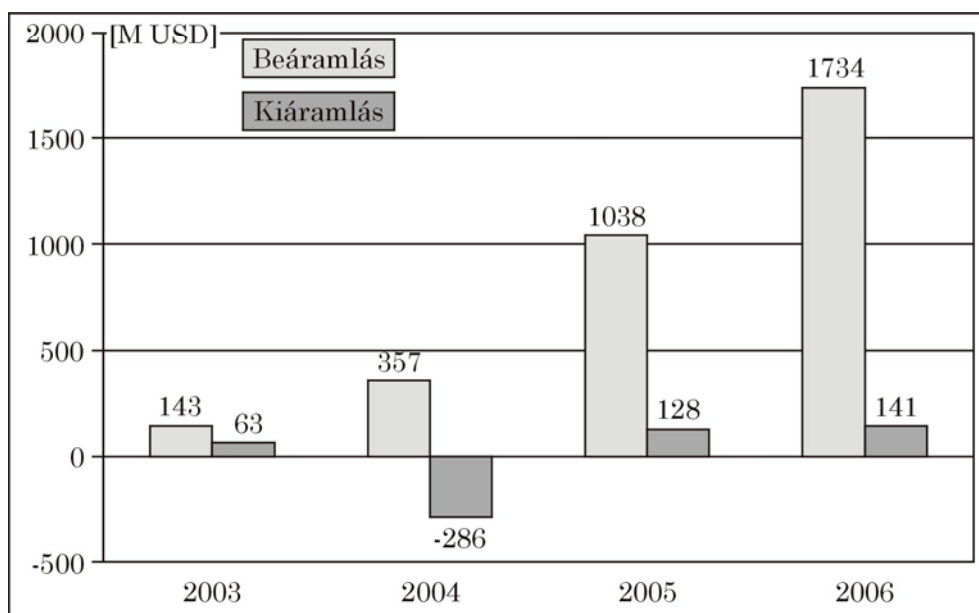
¹ CIA.

² Ez hiú reménynek bizonyult.

kai háttérrel, a külföldi beruházóknak ötéves időtartamra vám és adókedvezményeket biztosítana, nem korlátoznák a profit kivitelét, törvényben garantálná, hogy a külföldi beruházó tulajdonát nem fenyegeti az államosítás/visszaállamosítás veszélye.¹A tervek között szerepelt egy bankreform beindítása, korszerű bankrendszer, valamint az ehhez szükséges infrastruktúra kiépítése, kereskedelmi bankok létrehozása és a bankprivatizáció, továbbá tőzsde, tőkepiac létrehozása.

Az adminisztráció és a bürokratikus ellenállás rendkívül erőteljes visszahúzó erőként hatott, gyakran a hivatali apparátus inkompetenciája és – az elmaradott oktatási rendszerből fakadó – általános tudatlanság/butaság (kvázi maga a KADHAFI-rendszer és „sajátos vonásai”) gátolták a további fejlődést.

A gazdaság liberalizáltságának területén a Heritage Foundation Líbiát a legalacsonyabb, 5-ös osztályzattal értékelte 2003-2004-ben. (Ennek oka a még mindig jellemző protekcionizmus, az állami beavatkozás domináló szerepe, a monetáris politika hiányosságai, a külföldi befektetőket sújtó nehézségek, a bankszektor kaotikus helyzete, a bér és árrendszerre jellemző anomáliák, a tulajdonviszonyok rendezetlensége, a fekete-piac és gazdaság meghatározó szerepe.) A különböző kategóriákban kiállított osztályzatok átlaga alapján az értékelés Líbiát a világ országai között a 153. helyre sorolta.²

5. ábra
Tőkeáramlások alakulása Líbiában³

¹ A jelzett intézkedési csomag egy része végül realizálódott.

² http://www.senat.fr/international/collolibye2006/collolibye2006_mono.html#toc93 2007. 11. 26.

³ http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wiro7_fs_ly_en.pdf 2007. 11. 19. 09:10

Az óvatos reformelképzelések nem voltak befolyással KADHAFI líbiai vezető egy személyi hatalmára és szűkebb klánjának befolyására. A rezsim (a KADHAFI-klán) továbbra is teljes ellenőrzést gyakorolt az ország exportbevételeinek 95%-át biztosító olaj-szektor felett.

A 2001/02-ben tartósan magas kőolaj-árnak, illetve az ENSZ-szankciók 1999-ben elért részleges feloldásának, valamint a megindult külföldi tőkebefektetéseknek köszönhetően az egy főre jutó GDP elérte a 8900 USD-t. A bevételek növekedése azonban nem hatott arányosan az életszínvonal növekedésére, mivel azok egyre jelentősebb része „tűnt el” a korrupció, valamint a KADHAFI Afrika-politikáját szolgáló „adományok” és kétes beruházások következtében. Az életszínvonal stagnálásában és a közállapotok „afrikanizálásában” közrejátszott a rezsim gazdaság-irányítását – a nyitási kísérletek ellenére – még mindig meghatározó általános inkompetencia. Az egészségügyi ellátás, az oktatási rendszer, a szolgáltatások és az infrastruktúra állapotának katasztrófa-közeli helyzetében nem történt változás.

Líbia, a KADHAFI-klán tovább folytatta azt, a gyakorlatot, hogy az energiaszektorból származó bevételek jelentős – egyesek szerint meghatározó – hányadát, a LAFICO állami cég közvetítésével, külföldön fektette be. Ennek egyik oka az általános szakemberhiány, illetve az oktatási rendszer, a helyi infrastruktúra végzetes elmaradottsága. Másrészt vélhetően a rezsim nem szívesen vállalta volna fel a helyi értelmiség és szakemberek szerepének és számszerű növekedésének, a szakképzett munkaerő tudati tényezőjének a rezsim alapjait veszélyeztető – nehezen kezelhetőnek ítélt – rizikófaktorát.¹

A vázolt nehézségek és visszasságok azonban nem akadályozták Líbia és az EU tagállamok gazdasági kapcsolatainak dinamikus fejlesztését, az európai multi-cégek gazdasági expanzióját – természetesen döntően az energia-ipar területén (a kis és közép-vállalatok számára a sajátos líbiai piac feltételei elviselhetetlenek). Líbia európai partnerei továbbra is igyekeztek maximálisan kihasználni az USA Líbia-politikája által „felkínált” lehetőségeket.

A 2001-2004 közötti időszak legjelentősebb üzletei között említhetjük, hogy az USA egyoldalú szankcióinak meghosszabbításával egy időben (2001 júliusában) kötött 4,6 milliárd USD volumenű üzletet az ENI/AGIP az arab régió volumenében legjelentősebb gázvezeték-projektjének megvalósítására. Olasz cégek 2001-2002-ben szerződtek üdülőfalvak létesítésére (3 milliárd USD).²

Az USA külügyi helyettes államtitkára, JOHN WOLF 2002 szeptemberének közepén Brüsszelben az EU nagyköveteitől távolságtartást és nagyobb együttműködési készséget kért a Washington által akkor még a terrorizmus támogatásával és tömegpusztító fegyverek kifejlesztésére irányuló kísérletekkel vádolt Líbiával szemben. Ugyanekkor jelentette be a francia Bouygues Offshore, hogy újabb szerződést írt alá líbiai relációban tengeri kőolajkitermelő-rendszer kiépítésére, ezúttal az AGIP GAS BV – Libyan Branch céggel közösen, amelynek 50-50%-ban a NOC líbiai állami kőolajcég és az ENI-hez tartozó Agip North Africa a tulajdonosa. A Bouygues ez alkalomból is a Doris Engineeringgel közösen létrehozott vegyes-vállalattal jutott az üzlethez.

A 133 millió euro volumenű szerződés teljes körű kutató-kitermelő és szállítási rendszer kiépítését irányozta elő, mintegy 200 méter mélységben a parti vizekhez közeli kontinentális talapzat földgáz-tartalékainak feltárására/kiaknázására. A létesí-

¹ <http://www.ceri-sciencespo.com/archive/fe2000/artlm.pdf> 2007. 11. 25. 13:40

² Ennek realizálása azonban csak napjainkban indul meg.

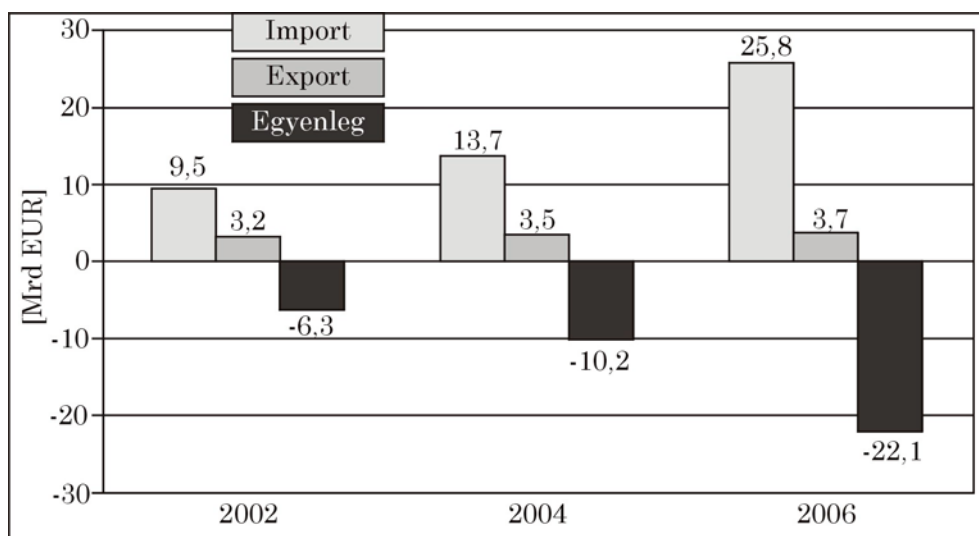
tendő bázis a nyugat-líbiai földgáz-program részét képezte. (A francia cég első komoly líbiai üzletét 2001 nyarán, közvetlenül az USA törvényhozásának a Líbiát érintő egyoldalú szankciók meghosszabbításáról meghozott döntését követően kötötte meg.)

A spanyol Repsol 155 millió USD volumenű üzletet realizált – ugyancsak 2002-ben – egy konzorcium részeseként a murzuki olaj-mező kiaknázására. A murzuki csomag a hatodik jelentősebb megállapodás az olajüzlet terén, amelyet európai cégekkel az ENSZ szankciók részleges feloldása óta líbiai részről megkötöttek. Az USA cégek távolmaradása mellett ebben az időszakban Líbia mintegy 130 kutatási engedélyt adott ki külföldi cégeknek. A Repsol 2004-re napi 40 ezer hordó kitermelését tervezte. A spanyol cég a murzuki medencében az OMV, a TotalFinaElf és a NorskHydro alkotta konzorcium tagjaként fog működni. (Ez utóbbi három cég is már jelentős pozíciókkal rendelkezik a líbiai piacon.)

2002-2003 jelentősebb üzletei között említhető, hogy Marokkó és Tunézia után Líbia is a francia Alcatelrel szerződött mobil-telefon hálózatának fejlesztésére.¹ Ugyanakkor az eddig piac-vezető, és a fejlesztési programokban monopol-helyzetet élvező Ericsson elszámolási nehézségekre hivatkozva kivonult a líbiai piacról.

Feltétlenül megjegyzést érdemel, hogy a már megkötött nagy számú szerződés nem jár azok automatikus végrehajtásával. A megvalósítást gyakran bürokratikus akadályok, korrupció gátolják, Líbia gyakran politikai nyomás-gyakorlás eszközeként is felhasználja ezeket. (L. 2002 olasz-líbiai politikai vitáinak gazdasági következményeit.)

Az EU tagállamainak Líbiába irányuló exportját gyakran befolyásolták konjunkturális hatások, politikai döntések és a korrupció.

6. ábra

Az EU-tagállamok árukereskedelme Líbiával²

¹ Jeune Afrique (a kontinenssel foglalkozó havi-lap), Hors Série N°14, Édition 2007, 34-38. o.

² http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_111532.xls 2007. 10. 23.

Líbia tovább folytatta erőfeszítéseit az USA reláció konszolidálására. ABDULHAFID ZLITNI, a líbiai energia-szektorban meghatározó NOC állami kőolaj-cég elnöke arról nyilatkozott, hogy „Tripoliban prioritásként kezelik az USA cégekkel 1986 óta beagyasztott kapcsolatok újraépítését. Líbia továbbra is abban reménykedik, hogy az USA belátható időn belül feloldhatja a 16 éve érvényben lévő kereskedelmi embargót”.¹ ZLITNI szerint az amerikai olajcégek már hosszabb ideje lobbiznak a visszatérés érdekében, amit meg is fognak tenni egy pozitív kormányzati döntés esetén. A Líbiából 1986-ban kényszerűségből távozott Conoco, Marathon, Amerada Hess és Occidental képviselői – különleges felhatalmazással – gyakorlatilag folyamatos kapcsolatban álltak egykori líbiai partnereikkel. Az 1999 óta lezajlott megbeszélések azonban szigorúan korlátozott jelleggel, a korábban birtokolt koncessziók helyzetének felmérését szolgálták. Líbia több alkalommal tudtul adta, hogy továbbra is nyitva tartja a visszatérés lehetőségét az USA olajcégei előtt.

II.2.3. Gazdasági folyamatok 2006-2007-ben

A gazdasági folyamatokat értékelve ugyancsak kevés újat mondhatunk a korábban már megfogalmazott értékelésekhez képest. Az átfogó reformok elmaradtak, a privatizáció még mindig csak a szavak szintjén mozog, a gazdaság struktúrájának átalakítása, az ipari struktúra modernizálása nem kezdődött meg. Hiányzik továbbra is a befektetéseket ösztönző gazdasági és jogi normák megalkotása, a bankrendszer átalakítása gyermekcipőben jár. Elmondható, hogy a kitűzött nagy célokból egyelőre igencsak kevés valósult meg. Továbbra is jellemző tényező a minden szektort átható korrupció, nem szűnnek az Afrika-politika finanszírozásának káros hatásai sem. Az állam (a KADHAFI-klán) a külföldi beruházásokat kézben tartó állami cégen, a LAFICO-n keresztül ma is a külföldi befektetéseket preferálja.

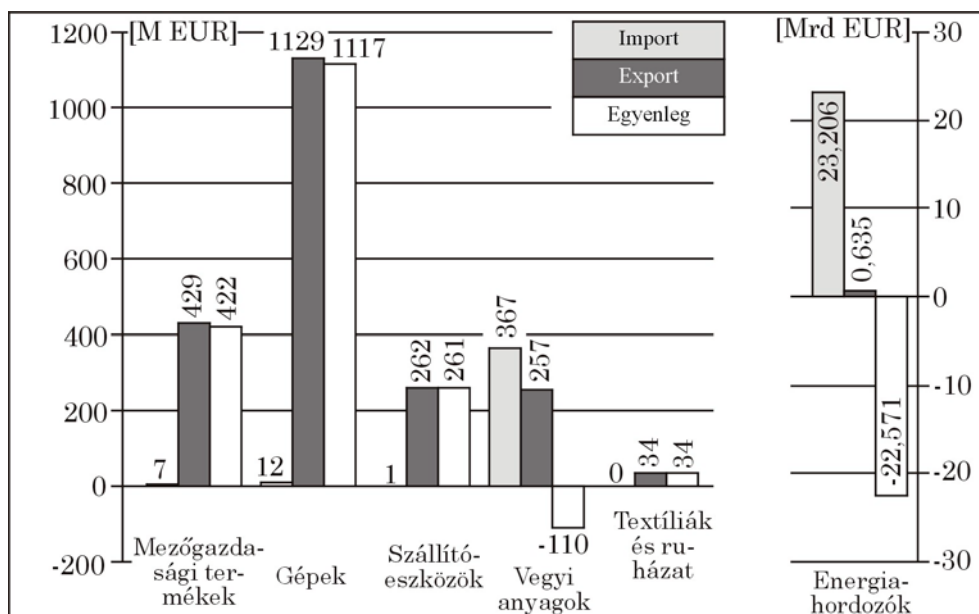
Természetesen a külső szemlélő számára a felszínen láthatóak a tagadhatatlan fejlődés jelei – a fővárosban és más körzetekben amerikai és olasz beruházók jelentős számban építenek bevásárló-központokat szállodákat, jelentős infrastrukturális beruházások indultak be. Ez utóbbiak között az egyik legjelentősebb Tripoli új repülőterének megépítése, amelynek fővállalkozója – micsoda véletlen – a francia Vinci-csoport (a cég képviselői még CHIRAC társaságában 2004 végén érkeztek első alkalommal az országba). Várható a teljességgel hiányzó tömegközlekedés kiépítésében érdekelt ugyancsak francia Alstom belépése is a líbiai piacra. Ugyanakkor a működő tőke, a munkahelyteremtő beruházások továbbra is hiánycikknek számítanak.

Líbiában ma is hiánycikk a szakképzett munkaerő (az oktatás reformja ugyancsak elmaradt),² a 30%-os munkanélküliségen a rezsim úgy próbál enyhíteni, hogy a külföldi vállalatokat líbiai alkalmazottak „foglalkoztatására” kötelezi (akik gyakorlatban nem végeznek érdemi munkát).³ Ezzel párhuzamosan Líbia adminisztratív eszközökkel drasztikusan csökkentette az egyiptomi munkavállalók számát. A korrupciós helyzet változatlan, a líbiai piacot jellemző nehézségeket továbbra is csak a nemzetközi cégek képesek túlélni.

¹ „Arabies” 2003. január-február – beszámoló egy Londonban megrendezett líbiai gazdasági fórumról.

² Hiába köt Líbia az USA-val tudományos-technológiai együttműködési szerződést, ha ennek előnyeit nem tudja a gyakorlatban kamatoztatni.

³ A statisztikákban munkanélküliként szereplők jelentős része rendelkezik saját, általában csempész-kereskedelemről, egyéb, a fekete gazdaság területén szerzett állandó jövedelemmel.

7. ábra

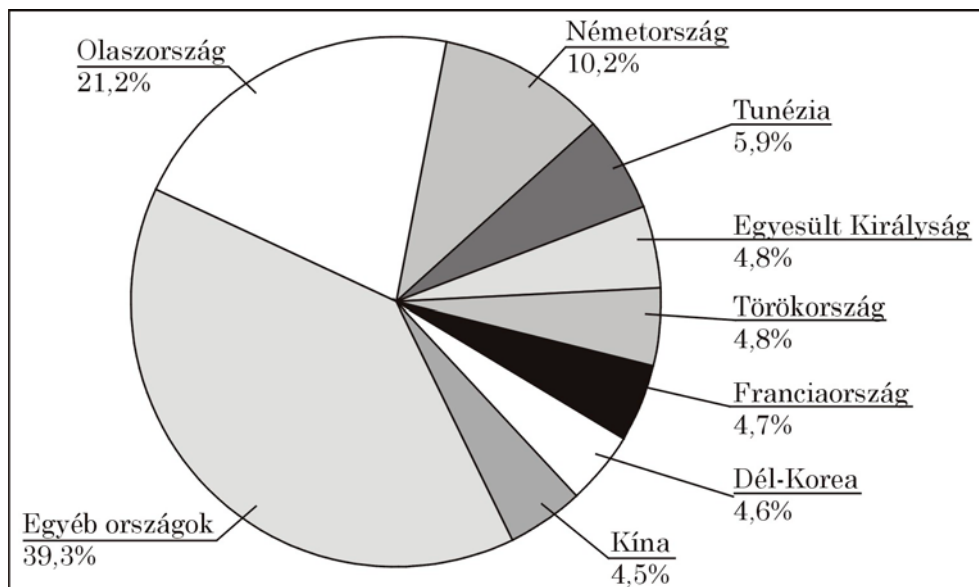
Az Európai Unió és Líbia kereskedelmi forgalmában szereplő főbb termékek 2006-ban¹

A helyzet nem változott abban sem, hogy Líbia európai és tengeren túli partnerei felé – az energiaipart kivéve – jelenleg is csakis „vevőként” jelentkezik. Az üzletek döntő többsége egyelőre a haditechnikai beszerzésekre, a repülőterek infrastruktúrájának javítására, a polgári légiflotta újratervezésére korlátozódnak (l. a legutóbbi Airbus-üzletet). Természetesen továbbra is igaz, hogy Líbia gyakorlatilag minden közszükségleti cikket, ruházati, élelmiszer-ipari terméket importálni kénytelen (gyakran a megszokott szürke kereskedelem útján).

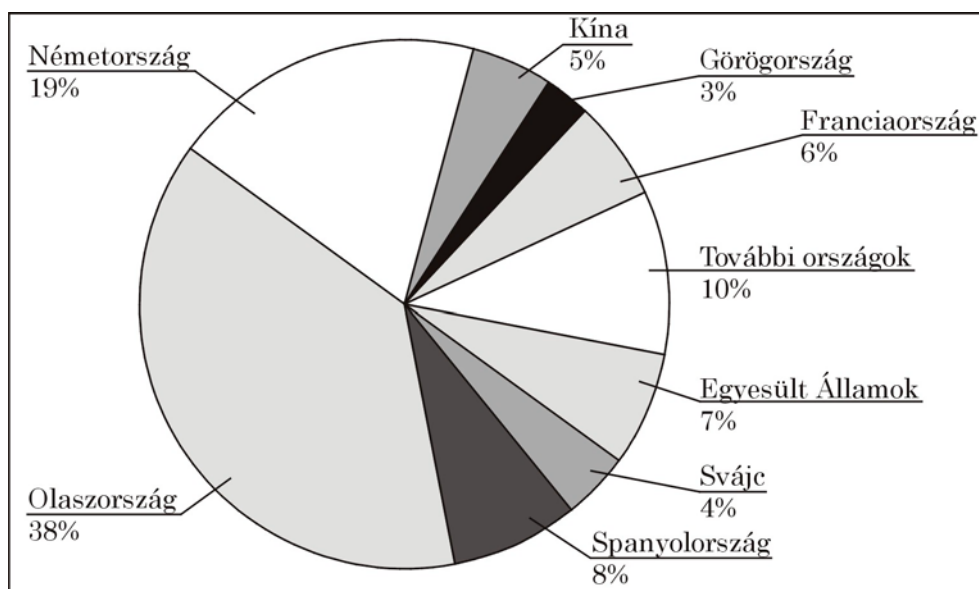
A líbiai gazdaságok napjainkban is az egyoldalúság az energia-ipar, pontosabban a kőolaj-kitermelés és a megindult földgázkitermelés dominanciája jellemzi. Az ország „kemény” valutabevételeinek 95%-a jelenleg is az energiahordozók exportjából származik. Az ENSZ és különösen az USA szankcióinak feloldását követően megugrott az újabb kőolaj és földgázmezők feltárása, illetve termelőre fogása. 2007-ben Líbia napi 1,8 millió hordó kőolajat termelt ki naponta (ez lényegesen elmarad a tervezettől), amit 2013-ra 3 milliós szintre kíván emelni. A nagy ívű elképzelés megvalósítása dollár milliárdos nagyságrendű beruházásokat feltételezne a még mindig elavult technológiával működő szektorban. Ugyancsak fejlesztené Líbia feldolgozó-iparának kapacitását – külföldi források és technológia bevonása nélkül erre nincs lehetőség.²

¹ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_111532.xls 2007. 10. 23.

² Líbia 2007 júliusáig ismert, feltárt kőolajkészletei 41,5 milliárd hordóra rúgnak az EIA adatai szerint.

8. ábra
Líbia legfontosabb importpartnerei¹

9. ábra
Líbia olajexportjának legjelentősebb célországai 2006-ban¹

¹ EIA.

A behozott áruk gyakorlatilag a gépipari késztermékektől az alapvető élelmiszereken, élelmiszer-ipari termékeken keresztül a mindennapi élet szükségleteinek fedezését szolgálják.

Líbia gazdasági növekedésének szintje 2007-ben meghaladta a 9%-ot, viszont az ország gazdaságán, nem utolsósorban a lakosság életszínvonalán ez egyelőre nem sokat változtat. A jobb sorsa érdemes, a fejlődéshez objektív körülményekkel rendelkező ország és annak népessége a rezsím jelenlegi formájukban megreformálhatatlan politikai és gazdasági struktúráinak átkait nyögik.

BEFEJEZÉS

Líbiát igazi „aranybányának” is titulálhatnánk. Rendkívül jó kilátásokkal rendelkezik, azonban ami a jövőjét illeti, azt nem igazán lehet megjósolni. Ez nagyrészt KADHAFI és klánja érdekein fog múlni. Tehát az ország sorsa függ egyrészt attól, hogy milyen irányba orientálódik, hogyan reagál a politikai vezetés és a líbiai nép a demokratizálási folyamatokra, a gazdasági reformokra és a modernizációra. Fontos az, hogyan használja ki lehetőségeit, hogyan használja fel segélyeit a reformok megvalósítása érdekében. Ugyanis az országban totálisan zilált továbbra is a gazdasági környezet jogi szabályozása. Mindent áthat a korrupció, nincs adófejelem, az export és import továbbra is gyakorlatilag az illegális vagy féllegális kereskedelem alapján működik. Az állami adminisztráció, a népi bizottságok, a nem létező vasút és hasonló intézmények „fenntartása” stb., tehát a rezsím támaszai egyszerűen elviszik a pénzt, nem beszélve a költséges Afrika-politikáról, ami nem publikusan milliárdokat visz el. Másrészt pedig függ az öt körülvevő államok, valamint a világ megítélésétől és véleményének alakulásától.

Az EU kétoldalú megállapodást írt alá Líbiával, melyben lefektették a kapcsolatok intenzívebbé tételének elveit. BENITA FERRERO-WALDNER szerint az egyezség „mindenre kiterjed, a kereskedelemtől a régészeti feltárások támogatásán, az illegális bevándorlás elleni küzdelmen és az egyetemistáknak nyújtott ösztöndíjakon át a vízumkérdésekig”.¹ Azonban, véleményem szerint nagy változtatások szükségesek a mediterrán-térség két partját összekötő partneri kapcsolat terén. Egy mediterrán-közösség tudat szükségessége mára már elengedhetetlennek bizonyul, valamint fontos lenne egyesíteni az eddig megszerzett politikai, gazdasági és társadalmi tapasztalatokat és tudást.

¹ http://www.echotv.hu/index.php?akt_menu=5&newsid=40633 2007. 12. 04. 03:20